

Bouwen op ambitie

Architectuur Lokaal in 2011 | # 84

ARCHITECTUUR
LOKAAL

Foto's Maarten van Schaik

Architectuur Lokaal is het landelijke kenniscentrum voor bouwcultuur en opdrachtgeverschap. Vanuit een onafhankelijke positie leggen wij verbindingen tussen partijen die bij de bouw betrokken zijn. Voor opdrachtgevers als gemeenten, woningcorporaties en projectontwikkelaars organiseren wij excursies, discussies en andere programma's op maat. Terugkerende thema's zijn de culturele betekenis van het opdrachtgeverschap en het belang van samenwerking tussen opdrachtgever en ontwerper. Architectuur Lokaal beheert het landelijke Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden. Dat is uitschrijvers van aanbestedingen en prijsvragen behulpzaam bij de selectie van ontwerpers en projectontwikkelaars. Met de lokale en regionale architectuurcentra in heel Nederland hebben we van oudsher een bijzondere relatie. Architectuur Lokaal maakt onderdeel uit van de infrastructuur van instellingen in het cultuur- en architectuurbeleid van het Rijk, waarvoor een jaarlijkse subsidie van ca. € 500.000 ter beschikking is gesteld. Daarnaast voert Architectuur Lokaal opdrachten van derden uit. De jaaromzet is gemiddeld 1 miljoen euro.

Cijferwerk In 2011 maakten 171.239 mensen gebruik van onze diensten. Werd **www.arch-lokaal.nl** 29.749 keer bezocht: gemiddeld 81 bezoeken per dag. Werd **www.ontwerpwedstrijden.nl** 47.479 keer bezocht: gemiddeld 130 bezoeken per dag. Werden 9.227 deelnemers geteld bij de manifestaties, debatten, prijsvragen, cursussen, excursies en lezingen van Architectuur Lokaal. Schreef het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden 77 aanbevelingsbrieven ter verbetering van de procedures voor architectuuropdrachten.

Opdrachtgevers & partners in Nederland:

gemeente Almere * gemeente Amsterdam * gemeente Gouda * gemeente Haarlem * gemeente Haarlemmerliede * gemeente Hilversum * gemeente Landgraaf * gemeente Langedijk * gemeente Leeuwarden * gemeente Lelystad * gemeente Zaanstad * gemeente Zuidwest Friesland * Rijksbouwmeester * ministerie BZK / Rijksgebouwendienst / Atelier Rijksbouwmeester / Gouden Piramide * ministerie OCW / Directie Cultureel Erfgoed / Nationaal Programma Herbestemming * ministerie OCW / Directie Kunsten * ministerie EL&I / PIANOo * CBK Zeeland * ministerie IenM * ABC Balans * Academie van Bouwkunst Amsterdam * ARCAM * Architectenweb * Architectuur Film Festival Rotterdam * BNA * CASA * CROW * Vereniging Dorp, Stad en Land * Dudok Wonen * Elastik * Het Gebouw Breda * Griffiersvereniging Lokaal 01 * Ignatiuscollege Amsterdam * Stichting Kleur Buiten * Museum Hilversum * NAI * Neprom * NICIS * NLPB * Stichting Rietveldprijs * Richard Krajicek Foundation * RIGO * Servicecentrum Scholenbouw * Trudo * Velux * Visage * VNG * Ymere * Woonstad Rotterdam **en daarbuiten:** Nederlands Consulaat Düsseldorf (D) * Stiftung Baukultur (D) * Forum Netzwerk Baukultur Niedersachsen (D) * Vlaams Bouwmeester (B) * Ambassade van België (B) * Consejo Nacional de las Artes Chile (CL) * European Forum voor Architectural Policies (EU) * Europees Parlement (EU).

Bestuur (foto boven) Yves de Boer, Felix Rottenberg (voorzitter), Charlotte ten Dijke, Monika Chao, Henk van den Broek, Thérèse van Schie en Arno Brok.

Bureau (foto onder) Cilly Jansen, Bram Talman, Michel Geertse, Maaïke van Beusekom, Wendeline Dijkman, Dirk Bergvelt, Indira van 't Klooster, Tom Prins, Margot de Jager en Tanja van Slooten.

Persoonlijk

Foto Maarten van Schaik

Onlangs presenteerde European het boek van zijn elfde, tweejaarlijkse internationale prijsvraag met de winnende plannen van jonge architecten uit binnen- en buitenland bij een debat in het NAI. De projectontwikkelaar die aan het gesprek deelnam liet een ontwerp zien van een vrijstaand, in het water geplaatst appartementengebouw, waarbij frisgroene planten langs alle gevels als een waterval naar beneden klaterden. Een ontwerp, dat nog maar een paar jaar geleden als relevant voorstel voor een commerciële projectontwikkeling zou zijn beoordeeld. “Dit doen we dus niet meer,” zei de ontwikkelaar. “Niemand gaat het bouwen, niemand gaat erin investeren en er zal ook niemand zijn die een appartement in dit gebouw zal kopen.” Opvallender dan deze resolute uitspraken was dat de meeste architecten in de zaal daar niet echt van opkeken. Want voor welk probleem was dit plan nu een oplossing?

In korte tijd heeft zich wel heel snel een omslag voltrokken. Architectuur Lokaal volgde de ontwikkelingen in het afgelopen jaar en keek ook terug op de laatste twintig jaar. Dit laatste resulteerde in ons rapport *Bouwcultuur*. Daarbij gaat om een brede maatschappelijke verantwoordelijkheid voor onze ruimtelijke omgeving, met een bijzondere verantwoordelijkheid voor opdrachtgevers. Een beeld van ons dagelijkse werk in 2011 leggen we vast in deze uitgave van *Bouwen op ambitie* en bieden daarmee een doorsnede van de praktijk van opdrachtgeverschap en ontwerp in dit jaar. In alle artikelen komt de veranderende praktijk aan de orde. Die genereert inventiviteit. Zoals bijvoorbeeld bij het ongebruikelijke initiatief voor de ontwikkelingscompetitie voor de buurtschap Jabikswoude in Leeuwarden. Het was een wedstrijd waarbij alle plannen zouden worden uitgevoerd; daardoor was er geen sprake van kosten en inspanningen voor plannen die uiteindelijk in de prullenbak verdwijnen. Het competitie element zat in de vraag wie er het beste in slaagde om de meeste duurzaamheidsmaatregelen toe te passen in een goed ontworpen, goedkope woning van maximaal € 160.000 VON. Het stedenbouwkundig plan was geïnspireerd op Friese terpdorpen, voor de architectuur werd gevraagd om eigentijdse interpretaties. Daartoe moesten de ontwikkelende aannemers uit de regio een geregistreerd architect inschakelen. De winnaar werd een jaar vrijgesteld van bouwrente. Voor de gemeente vielen de kosten van de prijsvraag mee: een groot percentage woningen was al verkocht bij de prijsuitreiking, waarbij vakjury en publiek voor hetzelfde plan kozen. Aannemers toonden zich verrast over de goede samenwerking met een architect; daar had een aantal van hen geen ervaring mee. Het combineren van kennis van het bouwen en creativiteit bij het ontwerpen bleek een zaak van persoonlijk contact. Voor deze uitgave van *Bouwen op ambitie* vroegen we aan de professionals Yves, Chris, Ton, Jurriaan, Philomene, Jolijn, Geurt, David, Rob en Yvette naar hun drijfveren en putten we uit onze groeiende collectie groepsfoto's. *Bouwen op ambitie* is het werk van mensen die trachten het goede antwoord te vinden op relevante vragen.

Cilly Jansen, directeur Architectuur Lokaal

COLOFON

Bouwen op ambitie / Architectuur Lokaal in 2011 is een speciale uitgave van het kwartaaltijdschrift van Architectuur Lokaal en geeft een impressie van de werkzaamheden van Architectuur Lokaal en van het Steunpunt Architectuuroopdrachten & Ontwerpwedstrijden in 2011.

Architectuur Lokaal

Versijnt 4x per jaar
Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam
+31 (0)20 - 530 40 00
info@arch-lokaal.nl
www.arch-lokaal.nl
@ArchLokaal

Steunpunt Architectuuroopdrachten & Ontwerpwedstrijden

info@ontwerpwedstrijden.nl
www.ontwerpwedstrijden.nl

Teksten

Architectuur Lokaal, tenzij anders vermeld.

Fotografie

Architectuur Lokaal, tenzij anders vermeld. Getracht is om alle rechthebbenden van de gebruikte illustraties te achterhalen. Belanghebbenden die mogelijk niet konden worden achterhaald, worden verzocht contact op te nemen met Architectuur Lokaal..

Foto omslag

Monne Tuinhout

Vormgeving

CO3, Woltera Niemeijer, Amsterdam

Druk

Die Keure, Brugge

Oplage

7500

ISSN

1385-0482

Abonnement

Een abonnement op het tijdschrift Architectuur Lokaal is kosteloos verkrijgbaar op aanvraag. Alle eerdere uitgaven staan ook als pdf op www.arch-lokaal.nl.

Foto's omslagen v.l.n.r.:

Thomas Wrede, Yvonne Seidel,
Elger Esser, Johannes Schwartz

INHOUD

Amsterdam Architectuur volgens David Jurriaan, Jolijn, Philomene en Geurt 27

Amsterdam 't Eunen wint Gouden Piramide 2011 15

Amsterdam Excursie Herbestemmen 38

Amsterdam Olifantenkooi: De krimpessies 22

Amsterdam Bouwcultuur 15

Haarlem Opdrachtgeversschool Wethoudersapp 10

Haarlem Kettingreactie wint Ymere NAI Prijsvraag 2011 15

Den Haag Het Tweede Begin 36

Den Haag De infrastructuur van Ton 40

Den Haag Scholenbouwwaier 43

Den Haag Werkatelier Particulier Opdrachtgeverschap 45

Rotterdam Autonomie en dienstbaarheid van het architectonisch ontwerp 32

Middelburg Zeeuwse platteland verdient respect 13

Santiago de Chile Paola Moro onderzoekt cultuurbeleid 55

Santiago de Chile Rocio Andrade Castro richt een architectuurcentrum op 55

Brussel Het Europa van Rob en Yvette 29

Brussel Duurzame steden in Europa 55

Utrecht Creative Valley wint Rietveldprijs 2011 19

Utrecht Excursie Herbestemmen 38

Utrecht Excursie Zorggebouwen 38

Den Bosch Het Brabant van Yves 6

Den Bosch Het Tweede Begin 11

Utrecht Leeuwarden Mobiliteitswoning 18

Utrecht Stavoren Het uitwisselen van ervaringen 21

Eindhoven Excursie Herbestemmen 38

Assen	Roadshow scholenbouw	43
Meppel	Werkatelier Particulier Opdrachtgeverschap	44
Hilversum	De creatieve stad	14
Hilversum	Actie Blauwe Peer	12
Hilversum	Het Hilversum van Chris	16
Hilversum	Iconen in de harten der mensen	44
Deventer	Werkatelier Particulier Opdrachtgeverschap	44
Amersfoort	3 ^e EU Aanbestedingendag	29
Amersfoort	Het Tweede Begin	36
Enschede	Stadsarchitecten zoeken samen naar nieuwe mogelijkheden	21
Arnhem	Stadschouwburg wint Willem Diehprijs 2011	19
Sittard-Geleen	Spiegelen aan anderen	20

10 vragen aan Architectuur Lokaal

- 1. Hoe is het mogelijk om als architectuurcentrum te overleven zonder gemeentelijke subsidie? (vraag van een lokaal architectuurcentrum)**
- 2. Waar zijn voorbeelden van hergebruikte kantoor- of bankgebouwen te vinden die na de transformatie een positieve uitstraling hebben? (vraag van een cultuurhistorisch adviesbureau)**
- 3. Hoe kan een tijdelijke invulling (van 5 tot 10 jaar) op een aantal leegstaande kavels eruit zien? (vraag van een betrokken adviesbureau)**
- 4. Is de gemeente verplicht om alle agenda's van de welstandscommissie te publiceren? (vraag van een gemeenteambtenaar)**
- 5. Hebben jullie een lijst met middelbaren scholen die recent gerealiseerd zijn waarbij de architectonische kwaliteit en betrokkenheid van de architect hoog zijn? (vraag van een onderwijsinstelling)**
- 6. Waar vinden wij als collectief van vier stellen een bestaand pand in de Randstand dat we betaalbaar op kunnen knappen? (vraag van een collectief)**
- 7. Vraag naar de rol, functie en bevoegdheden die stadsarchitecten kunnen spelen (vraag van advocaten/rechtsgeleerden en architecten die deelnemen aan de procedure van een totaal nieuwe architectuurwet in Litouwen)**
- 8. Zijn er documenten in het Engels beschikbaar die te gebruiken zijn bij het opzetten van de structuren die een betere ruimtelijk kwaliteit mogelijk maken en bewaken? (vraag van een ruimtelijk adviseur en ontwerper die betrokken is bij dit soort projecten in het buitenland)**
- 9. Zijn er buitenlandse voorbeelden van herbestemmingsprojecten waarbij overheidsgebouwen omgevormd worden tot wooneenheden voor mensen met een lage huur? (vraag van een Vlaams parlementslid)**
- 10. Op welke wijze is de selectie van architecten mogelijk voor collectief particulier opdrachtgeverschap op een landgoed? (vraag van een lokaal architectuurcentrum)**

Het Brabant van Yves

De groei van de megastallen is tot staan gebracht, bedrijventerreinen worden gesaneerd of gerevitaliseerd en bij woningbouw ligt de nadruk op zelfbouw. Gedeputeerde Yves de Boer, sinds 2011 tevens bestuurder van Architectuur Lokaal, heeft er de handen vol aan. 'Het klakkeloos expanderen is voorbij.'

Tekst Jaap Huisman | Foto Reinier Gerritsen

Na Gelderland is Noord-Brabant de rijkste provincie van Nederland, zeker na de verkoop van de aandelen Essent enkele jaren geleden, dat grote inkomsten heeft gegenereerd. Waar heeft de provincie dat in gestoken? Yves de Boer, gedeputeerde met Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen in zijn portefeuille: 'Dat geld zit in de verbetering van de stedelijke kwaliteit, maar ook in de leefbaarheid van de dorpen. In Brabant is met name een goed evenwicht tussen het landelijk gebied en de stad van belang.' De stafkaart aan de muur spreekt in dat opzicht boekdelen. Het groen en het rood strijden met elkaar. Het is dan ook zaak de kwaliteit in beide gebieden overeind te houden. 'Elke rode ontwikkeling is gekoppeld aan een groene', zegt De Boer ferm. Wat dat betreft is de VVD-gedeputeerde teleurgesteld dat dit kabinet het beleid heeft gewijzigd in de ecologische hoofdstructuur die een buffer vormt tussen stad en land. 'We waren al een eind op weg. We hadden er al veel in geïnvesteerd en we hebben besloten die zone toch nog zoveel mogelijk te voltooien.'

Brabant is de tweede economie van Nederland. Grote bedrijven zijn er gevestigd - te denken valt aan ASML in Veldhoven, de chemieconcerns bij Moerdijk, het logistieke denkcentrum Dinalog Breda, en Brainport in Eindhoven - maar dat drukt ook zwaar op de inrichting van het openbaar gebied. De Boer heeft zijn handen vol aan het overleg met gemeenten om de bedrijventerreinen op elkaar af te stemmen, hoewel bestemmingsplannen eigenlijk een zaak van de gemeente zijn. De provincie kon vroeger 'een verklaring van geen bezwaar afgeven' maar toetst nu of een gemeentelijk initiatief past binnen de provinciale structuurvisie. Gezien de overmaat aan bedrijfsparken hanteert De Boer bij de uitgifte van terreinen een 'stoplichtenbeleid', met codes rood, oranje en groen. Bij groen mag de gemeente doorgaan met het ontwikkelen van plannen, bij oranje wordt een gemeente in de wachtstand gezet en bij rood wordt een project tot 2020 stopgezet.

Welke ontwikkelaar alsnog in een dergelijk project stapt, doet dat op eigen risico. 'Er is', zegt De Boer, 'in Midden-Brabant op vrijwillige basis al een fors aantal hectare weg-gestreept.' Daarnaast probeert de provincie verwante ondernemingen te concentreren, zoals de chemie in Moerdijk - dat getuige de vlek op de wandkaart een respectabel oppervlak beslaat. De tijd dat elke gemeente

zijn eigen bedrijventerrein koesterde en benutte, is voorbij - de provincie neemt hierin nadrukkelijk de regierol op zich. Dat Brabant hier zoveel werk van maakt, komt omdat de logistiek het landschap ingrijpend beïnvloedt: snelwegen, HSL en spoor doorsnijden de

provincie. Bij Moerdijk wordt nabij Lage Zwaluwe 150 hectare aan nieuwe bedrijventerreinen toegevoegd in de oksel van HSL en snelwegen. Opnieuw een bewijs van het streven naar concentratie van gelijksoortige bedrijven.

En dan zijn er natuurlijk de varkensstallen die het Brabantse landschap tekenen en getekend hebben. De Boer memoreert de opstand 'Megastallen Nee' tegen de komst van nieuwe megastallen - voor hem het bewijs dat Brabanders zelf het heft in handen nemen en ook een stem willen hebben bij de inrichting van het buitengebied. Grootchaligheid in deze vorm is duidelijk tegen een grens opgelopen. Niet alleen omdat het in het landschap onvoldoende is ingepast, maar ook omdat het ziektes in de hand kan werken. Ook al werd de Q-koorts niet door varkens maar door geiten verspreid, de nabijheid van kleinvee bij menselijke bewoning heeft zijn lelijke gezicht getoond. Tot *The New York Times* aan toe, werd de aanpak van de provincie bij het terugdringen van de varkensstallen gememoreerd. Maar wat behelst die aanpak? De Boer: 'De ongebreidelde expansie van die bedrijfstak tot staan brengen. Schaalvergroting kan dus niet meer. Vitaal platteland als norm. Landbouw heeft niet het primaat op het platteland, maar ook recreatie en natuur. Anders komt ook de vitaliteit van de stad in het geding.' Met gemeenten wordt bekeken of stallen ruimtelijk en

'Soms gaat het hard tegen hard, maar we eindigen altijd op zijn Brabants, met een biertje aan de bar.'

maatschappelijk in het platteland inpasbaar zijn - het klakkeloos expanderen is voorbij.'

Wat voor de bedrijventerreinen geldt (concentratie en sanering), geldt in zekere mate ook voor de woningbouw. Grootschalige ontwikkeling zit er gezien de crisis in de bouw niet meer in. Brabant mag zich in één opzicht gelukkig prijzen: krimp als gevolg van de vergrijzing - zoals in andere delen van het land - is voorlopig niet aan de orde. Pas rond 2030 verwacht De Boer de daling van de bevolking in zijn provincie. Tot die tijd moet er nog een fors aantal woningen per jaar gebouwd worden, maar net als elders in Nederland wacht iedereen op elkaar en is de beweging gering. De Boer: 'We moeten elkaar niet in de put praten, maar op zoek gaan naar maatwerk. Brabant leent zich bij uitstek voor flexibele woonconcepten, zoals het collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO). Ik zie hier grote kansen voor zelfbouw, omdat dat past bij de mentaliteit van de Brabanders.' Opnieuw komt de vraag aan de orde welke taak hier ligt voor de provincie, omdat het rijk in dit geval veel heeft gedelegeerd naar de gemeenten. De Boer schetst een versterkte verstandhouding. 'De gemeenten kijken naar ons en hadden in het verleden vaak de neiging te zeggen tegen de burger: we kunnen niks en mogen niks omdat de provincie een plan tegenhoudt. Die vlieger gaat nu niet meer op. Onze rol is die van regisseur die partijen met elkaar verbindt, maar de verantwoordelijkheid ligt primair bij de gemeente. Wij hebben een toezichhoudende taak.' Met de 67 Brabantse gemeenten zit de provincie aan tafel om de plannen op elkaar af te stemmen, ook rekening houdend met mobiliteit en ruimtelijk beleid.

De Boer: 'Ik toets of de goede afspraken worden gemaakt. Soms gaat het hard tegen hard, maar we eindigen altijd op zijn Brabants, met een biertje aan de bar.' Daarnaast heeft de provincie een eigen taak, zoals de aanleg en inrichting van de provinciale wegen, waterberging en -kwaliteit en de ontwikkeling van natuurgebieden.

Als het gaat om de verbinding van partijen, houdt De Boer drie O's aan, die staan voor overheid, onderwijs en ondernemers. Een gouden driehoek volgens De Boer. 'We letten op creativiteit en innovatie. Dat willen we belonen. Zomaar de hand ophouden voor subsidie wijzen we af. Geïnvesteerde bedragen moeten wel terugkomen.' Dat heeft in het verleden zijn vruchten afgeworpen. Brainport Eindhoven werd in 2011 nog uitgeroepen tot de slimste regio van de wereld.

Tenslotte maakt Brabant zich op als kandidaat voor de Culturele Hoofdstad van Europa in het jaar 2018. Besloten is Eindhoven de trekker te laten zijn van 'het bid'. De Boer dicht het bid grote kansen toe, omdat Eindhoven symbool staat voor een jonge stedelijk cultuur met interessante bedrijfsgebouwen die potentie uitstralen. Strijp moet uitgroeien tot een creatief centrum, waarvan nu al veel doorschemert in het Klokgebouw en het Ketelhuis. Er zijn echter meer steden en stedelijke coalities die aanspraak maken op de nominatie. De Boer leunt achterover: 'Toen Maastricht, onze concurrent, hoorde dat Eindhoven koploper zou zijn, riep burgemeester Onno Hoes: "Jammer!"

Bouwcultuur Investeren in opdrachtgeverschap

Bouwcultuur gaat verder dan het architectonisch ontwerp van gebouwen. Bouwcultuur verbindt cultuurbeleid, architectuurbeleid en bouwbeleid. Bouwcultuur omvat de ruimtelijke ordening, het stedenbouwkundig ontwerp, infrastructurele werken van ingenieurs en vooral het architectonisch ontwerp en kunst in de openbare ruimte. Architectuur is een daarbij maatschappelijke, scheppende taak die wellicht kunst kan worden, maar dat niet op voorhand is. Als breed cultuurbegrip is bouwcultuur gebaseerd op de geschiedenis en traditie van een land of regio. Bouwcultuur is niet voorbehouden aan professionals, maar een verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel en van opdrachtgevers in het bijzonder.

INFORMATIE Om bij te dragen aan de gedachtevorming over de toekomst van het architectuurbeleid in Nederland en haar rol daarbij, pleit Architectuur Lokaal voor bouwcultuur en roept de overheid daarin te investeren. In de publicatie *Bouwcultuur, Investeren in opdrachtgeverschap* (augustus 2011) zijn leerzame ervaringen in kaart gebracht, gebaseerd op een terugblik op twintig jaar ervaring met architectuurbeleid en opdrachtgeverschap. De pdf van de publicatie is te downloaden via www.arch-lokaal.nl.

Vier redenen waarom de overheid zou moeten investeren in bouwcultuur

Het huidige kabinet onderstreept in de Cultuurnota en in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte het belang van goed opdrachtgeverschap. Het Topteam Creatieve Industrie en de Raad voor Cultuur wijzen op de noodzaak van overheidsinvesteringen om opdrachtgeverschap te stimuleren.

De minister van Cultuur heeft een aanvullend advies van de Raad voor Cultuur aangekondigd en de regering werkt aan een nieuwe architectuurnota. Voorafgaand daaraan geeft Architectuur Lokaal vier redenen waarom de overheid ook in de toekomst zou moeten investeren in bouwcultuur en, in het bijzonder, in goed opdrachtgeverschap.

1 De Nederlandse samenleving is op zoek naar een nieuw evenwicht tussen overheid en burgers, naar een nieuwe verhouding tussen centrale sturing en initiatief van onderaf, naar een omslag van aanbodgericht naar vraaggestuurd. Deze omslag speelt op tal van terreinen en zal wezenlijke veranderingen brengen. Dat zal tijd kosten en er zullen telkens nieuwe vragen opkomen over sturing en de manier waarop het rijk mensen stimuleert zelf verantwoordelijkheid te nemen, zeker ook in de bouwcultuur.

2 Internationalisering is onomkeerbaar. Stedelijke netwerken zijn de motor van de economie; Europese aanbestedingen nemen een hoge vlucht. In deze globale wereld zijn de Nederlandse eigenheid en professionaliteit sterke punten. Het ontwerp draagt bij aan een goed vestigings- en leefklimaat, aan aantrekkelijke steden in een karakteristiek landschap (*placemaking*). Dat kan alleen bij intensieve samenwerking tussen opdrachtgevers en ontwerpers, en het vroegtijdig betrekken van het ontwerp. De conceptuele Nederlandse architectuur heeft een positie in de voorhoede en vertegenwoordigt een economische waarde als exportartikel. Het gaat er nu om, in die voorhoede te blijven. Investeren in bouwcultuur versterkt de positie van Nederland in de wereldwijde stedelijke dynamiek.

3 De invloed van alle overheden op het bouwen wordt kleiner door PPS constructies en DBFMO contracten. De taak van het rijk wordt beperkter, maar wel geconcentreerder. Het gaat om opgaven zoals bereikbaarheid en transport, duurzame energie, klimaatverandering, landschap inclusief wateropgave, groei, stagnatie en krimp, en andere manieren van gebiedsontwikkeling. Het opdrachtgeverschap bij deze opgaven zal bepalend zijn voor het succes. Deze opgaven werken door op provinciaal en lokaal niveau. In de steden dienen zich, naast de opgaven voor herbestemming en monumenten, voortdurend nieuwe opgaven aan, onder meer op het gebied van onderwijs en gezondheid. Het rijk heeft er belang bij dat ambities van opdrachtgevers het niet afleggen tegen juridische procedures, maar daarvan is het eind nog niet in zicht. Hierdoor wordt het belang van goed opdrachtgeverschap alleen maar groter. Investeren in bouwcultuur kan geldverspilling voorkomen.

4 De rijksoverheid moet de opgaven samen met andere overheden, bedrijven en burgers tot een goed einde brengen. Dat vraagt van alle opdrachtgevers gezond verstand, kennis en betrokkenheid om heldere uitgangspunten te kiezen, zorgvuldig met elkaar om te gaan en beslissingen goed te onderbouwen. Dan levert hetzelfde geld meer op. Er is behoefte aan ondersteuning van alle opdrachtgevers bij het formuleren van ambities en gebiedsvisies voor de langere termijn (*sensemaking*).

OPDRACHTGEVERSSCHOOL HEEFT WERELDPRIMEUR: DE WETHOUDERSAPP

In 2011 kwamen de wethouders Ewout Cassee (Haarlem), Andy Dritti (Landgraaf), Wouter Ruifrok (Noordoostpolder) en Dennis Straat (Zaanstad) periodiek bij elkaar om te zoeken naar nieuwe scenario's voor herbestemmen. Architectuur Lokaal organiseerde de sessies in nauwe samenwerking met het Nationaal Programma Herbestemming. Op verzoek van de wethouders worden de bevindingen in de vorm van een app ter beschikking gesteld aan andere wethouders. De vier wethouders zelf zijn beschikbaar om met collega's van gedachten te wisselen over dergelijke thema's.

Tekst Dirk Bergvelt | Foto Rosa Kijne

Wethouders op Strijp-S, Eindhoven

De eerste enige echte *Wethoudersapp Herbestemming* bundelt de ervaringen van de vier wethouders, zodat elke wethouder zelf op zoek kan gaan naar wetten, lessen en argumenten. Daarin zijn ook de adviezen van diverse deskundigen opgenomen, die hen terzijde hebben gestaan. De app biedt bovendien geïllustreerde praktijkvoorbeelden uit de verzamelingen van Architectuur Lokaal en het Nationaal Programma Herbestemming. Deze voorbeelden laten zien, dat herbestemmen in het hele land praktijk is. Het gaat om allerlei vormen van nieuw en oud gebruik en om uiteenlopende panden en gebieden. Herbestemming is al vaak gelukt, maar om het voor elkaar te krijgen moeten bestuurders er wel aan trekken. Ze moeten zich om te beginnen verdiepen in het DNA van het gebied, eindgebruikers in beeld brengen en op zoek gaan naar een coalitie van verantwoordelijken. Het is belangrijk snel een *cash flow* op gang te brengen en een vaart erin te houden. Hoe paradoxaal het ook klinkt: zelfs de grootste voorstander van herbestemmen, zal soms sloop toch niet kunnen vermijden.

Wie de app binnenstebuiten keert, komt tal van wetenswaardigheden tegen onder het motto 'wist u dat...?' Ze zitten verscholen in het hoofdstuk over best practices. Wist u dat kantoren meer potentie hebben dan te dienen als tijdelijke huisvesting voor de kraakwacht? Als de locatie goed is, zijn er appartementen in de duurdere prijsklasse van te maken. Zie de Churchill-torens in Rijswijk. Wist u dat herbestemming tot multi-

functioneel gebouw vaak gebaat is bij het opnemen van een café en restaurant? En dat die horeca ook kan worden opgezet als leerbedrijf, waar jongeren onder supervisie de kneepjes van het vak leren? Neem de proef op de som bij de Nieuwe Energie in Leiden.

Alle vier wethouders hebben hun belangrijkste inzichten geformuleerd ten behoeve van de gebruikers van deze app. Voor Drippy is economische dynamiek de grondslag voor alle plannen, maar zijn geschiedenis en beleving net zo van goed belang bij herbestemming. Straat ziet frictie tussen bestaand en nieuw beleid. Hij constateert verder dat tegenstrijdigheden ontstaan bij teveel beleid. Cassee wijst op het belang van inspiratie als motor en op de noodzaak om de openbare ruimte in de omgeving aan te pakken, zodat mensen zich daar prettig bij voelen. Ruifrok pleit voor flexibele herbestemmingplannen om geen mogelijkheden af te snijden.

Wilt u meer weten?

U kunt de wethouders zelf benaderen via de app.

Hoeve Torenzigt in de Zak van Zuid-Beveland.

OverNieuw is een tweewekelijkse serie over nieuwe architectuur in Zeeland. Op meerdere fronten. 's Ochtends vindt u een reportage in deze krant, 's avonds kunt u op Omroep Zeeland ook een filmversie zien. Programmamaker Rebecca van Wittene en architect Johan de Koning zijn in samenwerking met het Centrum voor Beeldende Kunst de drijvende krachten achter OverNieuw. Vandaag aflevering 5: Boerderijen.

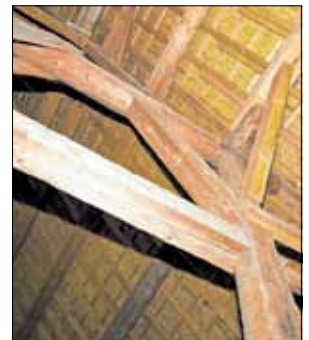
door Jan van Damme
foto's Mechteld Jansen

Zeeuwse platte

We staan in de oude schuur van hoeve Torenzigt, in de driehoek Nisse-Kwadendamme-Ovezande.

Een mooi Zeeuws exemplaar, met rieten dak, zwart geteerde planken, een klinket - een kleine deur in de grote schuurdeur. En, wat belangrijk is, de schuur wordt nog volop gebruikt. Vooral als opslag van machines - een sproeimachine, een eg, een aardappelplanter. Spanten met zware dekbalken zorgen dat de dakconstructie van vroeger vertelt. Tegen één van de zijwanden is een galerij bewaard gebleven voor het vee. De drinkbakken zijn er nog. Ook de kettingen waarmee de dieren werden vastgezet, zijn bewaard gebleven. Onderin de muur zitten openingen, waardoor de urine naar buiten in de mestput kon stromen. De huidige pachter zoekt zijn heil niet in veeteelt, anders zou hij de galerij zo in gebruik kunnen nemen. De koeien het verst van het aan de schuur vastgebouwde woonhuis, de paarden het dichtstbij. Een praktische regel. Zodat in geval van brand de paarden het eerst konden worden gered. Vuur is bij houten schuren met rieten daken bepaald een reëel gevaar. Op Torenzigt bleek dat een ruime tien jaar geleden. Eenderde deel van de schuur moest worden herbouwd. Aan de houten balken binnenin en de planken buitenop is te zien dat het nieuwere deel beduidend gladder is. Op de oudere buitenplanken vertoont de teer blazen, die duiden op vele schilderbeurten.

De Torenhoeve, geboortjaar 1763, als we de ijzeren cijfers op de gevel van het woonhuis mogen geloven. Architect Frans Rothuizen ziet de details. Kelder, opkamer, ijsselsteentjes, luiken met hartjes, een losse bakkeet, varkenshokken. We praten met hem over nieuwbouw in de agrarische sector. Rothuizen draait met zijn ruim 75 jaar al een tijdje mee. Hij is zoon van de in Zeeland legendarische architect Arend Rothuizen (1906-1990) en werkte tot het eind van de vori-

Spanten en dekbalken.

ge eeuw in de Randstad. Nu woont hij met zijn echtgenote in een arbeidershuisje bij Baarland. Via de Stichting Behoud de Zak van Zuid-Beveland, de Boerderijenstichting Zeeland en de Stichting Landschapsbeheer is hij een bekende naam. Vorig jaar publiceerde hij een losbladige gids 'voor instandhouding en herstel van kleine historische elementen in Zeeland'. Dat is wat hem betreft meteen het niveau waarop we het over agrarische architectuur moeten hebben. Hoeve Torenzigt ligt in zijn verhaal op het kruispunt van oude en nieuwe architectuur. Het oude woonhuis en schuur zijn beeldbepalend. Er staan twee nieuwe schuren op het erf. Logisch, zegt Rothuizen, voor de hedendaagse bedrijfsvoering heb je nu eenmaal moderne loodsen nodig. Maar als er een beetje aandacht wordt besteed aan de details van de nieuwe schuur, scheelt dat een wereld. Zwarte wanden, met een dunne witte belijning van deuren en ramen, dat zit meteen heel eind in de goede richting. De architect is in het geval van Torenzigt ook zeer te spreken over de dakhelling van de nieuwe loods. „Dat is hier in stijl gedaan”, zegt de architect. Misschien dat de ideale hoek van 45 à 50 graden niet wordt gehaald, maar dat hoeft

ARCHITECTUURCENTRA

In 2011 en 2012 maakt CBK Zeeland het televisieprogramma **OverNieuw**, over architectuur in Zeeland. Dit programma komt mede tot stand met financiële steun van het Stimuleringsfonds voor Architectuur, Provincie Zeeland, Omroep Zeeland en CBK Zeeland. Op uitnodiging van het CBK maakt Architectuur Lokaal deel uit van de redactie.

Herhalingen en reacties via Omroep Zeeland

Vanaf 3 april 2012 herhaalt Omroep Zeeland gedurende 13 weken alle afleveringen van de televisieserie **OverNieuw**, wekelijks op dinsdag en zondag om 18.30 uur. De in de uitzendingen geschetste problematiek zal ook op de radio van Omroep Zeeland aan bod komen.

Elke dinsdagochtend wordt een direct betrouwbare uit de aflevering van die avond geïnterviewd; elke woensdag worden reacties op de uitzending van de voorgaande avond uitgezonden.

www.overnieuw.tv

Een hele serie muurankers van balken, die de graanzolder dragen.

Zaterdag 21 januari 2012

De bijgebouwen:
rechts de bakkeet, links het
varkenshok.

eland verdient respect

volgens hem ook niet. Het ideaal is immers nastrevenswaardig, maar lang niet altijd haalbaar. Een compromis, zoals op Torenzigt, voldoet in zijn ogen prima. „Als het maar geen type loods is, dat je maar al te vaak op een bedrijventerrein ziet. Ik begrijp het wel: de meeste boeren willen alleen muren en een dak. Zonder dat beetje aandacht, dat net het verschil maakt. Een schuur met een flauwe dakhelling is een aantasting van de contouren van het landschap. Crèmekleurige en lichtgroene platen liggen standaard op de schappen van huttenbouwers. Wil je iets anders dan die standaardkleuren, dan kost dat misschien iets meer, al hoeft dat niet. Dit landschap verdient beter dan standaard. Zwart, en andere zwaar gedekte kleuren zoals heel donker rood. Die tinten passen bij de aarde. Natuurlijk vind ik een verveerd rieten dak en planken met teerpokken mooi, maar ik begrijp ook wel dat je economisch moet kunnen werken. Zelfs dakpannen zijn duur, en zijn voor mij geen must. Zorg maar voor een mooi wit lijntje van zo'n 4 centimeter breed. Dat kost geen geld, alleen een beetje moeite.”

Hij vertelt nog verder over gemakzucht en gebrek aan kennis bij bouwers en boeren. Vaak zijn ze zelf aan het prutsen, en worden er architectonische elementen van de Achterhoek of de Veluwe toegepast, die niet in het Zeeuwse passen. „Ach, we gaan zo slordig om met de bebouwing in de polders. Regels zijn er wel, er bestaat ook zo-

Oud (links) en nieuw: een smaakvol geheel.

iets als welstand. Maar de controle is volstrekt onvoldoende. Kijk maar eens naar de brede hoekprofielen bij veel nieuwe schuren. En de witte deuren, omdat de aannemer even geen groen kon leveren. Dan denk ik: dit Zeeuwse platteland verdient meer respect.”

Het waait, het regent, we staan op het grasveld voor het woonhuis van Torenzigt.

De architect wijst: zie je al die muurankers? Elk anker is een balk. Het zijn er zoveel, omdat er graan op zolder werd bewaard. Dat weegt nogal. Vandaar.

De visie van de ZLTO

De Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO) adviseert leden bij (ver)bouw van hun boerderijen. Een woordvoerder zegt: „Allereerst moet het functioneel zijn; er moet tenslotte een boterham mee worden verdiend. De zoektocht is naar functioneel in combinatie met mooi voor een redelijke prijs. Hiernaar is gezocht in het project Alfa-bouw waarin ZLTO in de pro-

vincie Noord-Brabant heeft geparticipeerd. Hiervan hebben we veel kunnen leren voor Zeeland. In het Zeeuwse is beperkt ervaring opgedaan in het project 'Boeren bouwen aan het landschap'. Mooi en passend in de omgeving hoeft niet per se oude Zeeuwse stijl te zijn. De uitdaging zit 'm ook in moderne invullingen. Laten we niet proberen van Zeeland een openluchtmuseum te maken.”

Architect Frans Rothuizen stapt door het klinket van de schuur op hoeve Torenzigt.

ATELIERUITSPRAKEN

Hoe kom je tot nieuwe samenwerkingsvormen en coalities?

Wie zijn de actoren in een creatieve stad? Zijn dat de kunstenaars of de bewoners?

Hoe maken we een structurele verbinding tussen Oosterspoorplein en de stad?

Zorg voor een relatie van het plein met Dudok.

Hoe kunnen we het plein gebruiken, mensen trekken, zorgen voor levendigheid?

Hoe overbruggen we de scheiding tussen noord en zuid?

De opgave is: het Stationsgebied tot centrale plek van de stad te maken

Een opgave is om de HKU studenten in de stad te houden.

Betaalbare jongerenhuisvesting ontbreekt.

REACTIES COREFERENTEN OP BEVINDINGEN ONTWERPATELIERS

Mart-Jan Oosterveld, Moost architectuurwerkplaats, **Bob Custers**, Vocus architecten en **Bart Stuart**, beeldend kunstenaar / expert spontane processen, Buro spelen waren gevraagd om vanuit hun kennis en ervaring als coreferent op te treden. Zij reageerden op de bevindingen van de ontwerpateliers.

Mart-Jan Oosterveld ziet in de presentaties de overeenkomst dat ze alle drie de relatie leggen met de gehele stad. Hij benadrukt het belang van het er bij betrekken van verschillende partijen: 'BNN zit al op de Gemeentewerven. Hier ligt een kans!'

Bob Custers mist het nadenken over mogelijkheden van verduurzaming. Bijvoorbeeld om op plekken of in panden energie op te wekken.

Bart Stuart ziet toch veel eindplannen en mist hoe je het organiseert. 'Hoe genereer je startkapitaal? Misschien valt bij de gemeentewerven te overwegen eerst parkeerplaatsen te creëren. En bedenk hoe je de buurt er bij kunt betrekken. Organiseer een spreekuur voor de dynamiek om met elkaar te praten over: hoe gaan we het aanpakken?'

SYMPOSIUM DE CREATIEVE STAD

Op donderdag 23 juni 2011 vond het symposium *De Creatieve Stad* plaats, dat Architectuur Lokaal organiseerde in opdracht van Museum Hilversum. Het verslag van dit symposium is te downloaden via www.arch-lokaal.nl.

Aan de hand van drie Hilversumse locaties gaven lokale architecten hun visie. Waar liggen hier de kansen? Hoe kan creativiteit zichtbaar gemaakt worden? Kan creativiteit door slimme stedenbouw en architectuur gestimuleerd worden?

De ateliermeesters waren:
Jurriaan van Stigt (LEVS architecten),
Beate van Vlaanderen (Arcadis, prijswinnaar Hilversumse Architectuurprijs 2010) en
Hans Ruijssenaars (hans ruijssenaars architecten).

KETTINGREACTIE WINT YMERE NAI PRIJSVRAAG 2011 NEW HARLOHEIM

De **YMERE NAI PRIJSVRAAG** is een tweejaarlijkse prijsvraag voor architectuur, beeldende kunst, landschapsarchitectuur en stedenbouw. Met de prijsvraag wil zij de visievorming voor de inrichting van een stedelijke woonomgeving van een duurzaam hoge kwaliteit stimuleren. Elke prijsvraag heeft een opgave in het werkgebied van Ymere.

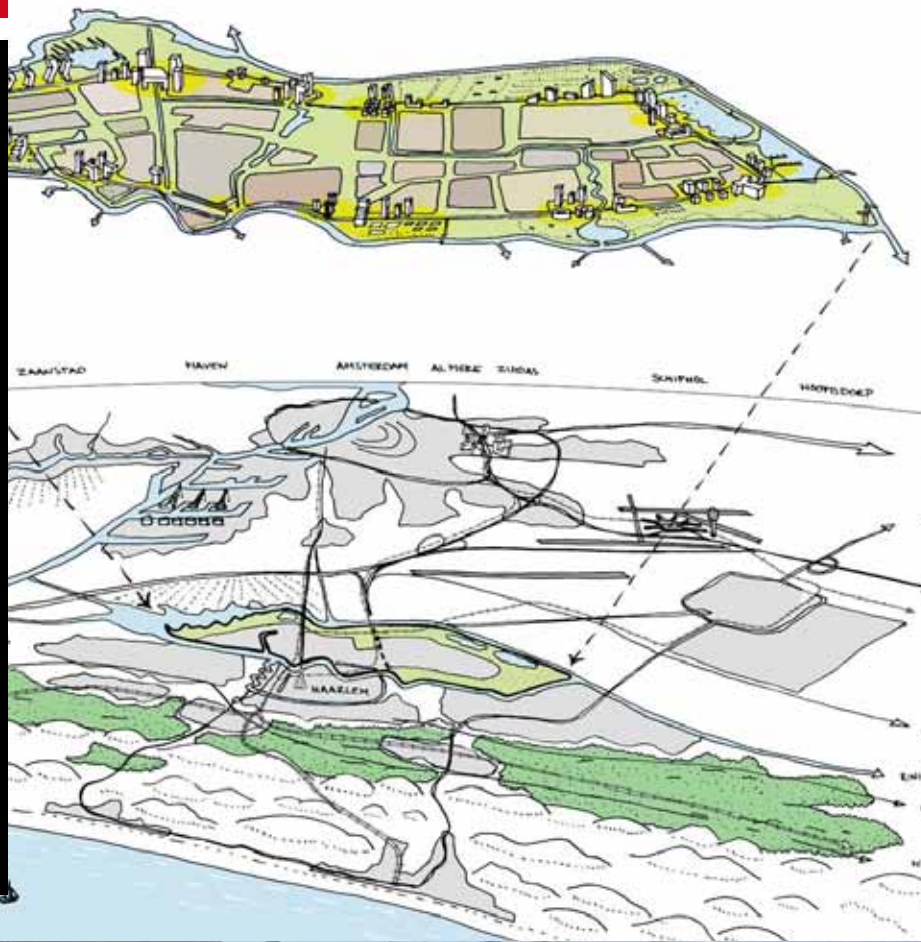
Wat Deze editie staat in het teken van de rol die Haarlem speelt in de Metropoolregio Amsterdam, en dan met name het oostelijk deel van Haarlem dat strekt van de Waarderpolder en Zomerwijk tot Schalkwijk

Waarom Als waardevolle aanzet voor de verdere discussie ziet de jury de voorstellen om een nieuwe Oost-as te maken door het verlengen en verlevendigen van de Prins Bernardlaan, het nieuwe knooppunt op de kruising van de Schipholweg en de Oost-as, de aanleg van een buitenboulevard met recreatieve voorzieningen, de combinatie van investeren in hoofdzaken en een aanvullende 'acupunctuur' met kleinschalige initiatieven

Aan wie Team Joep van der Veen, Tom Bokkers, Martijn van der Krogt, Aart Breedt Bruin, Michiel Janssen Klomp met het ontwerp Kettingreactie

Prijs € 20.000,-, excl btw

Jury Ton Venhoeven (voorzitter met stemrecht), Max van Aerscht, Elma van Boxel, Ewald Engelen, Mary Hoogerbrugge, Maurits Schaafsma, Hans Venhuizen, Wendel ten Arve (secretaris), Dirk Bergvelt (penvoerder)

'T FUNEN WINT GOUDEN PIRAMIDE 2011

Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap **DE GOUDEN PIRAMIDE 2011** is een initiatief van de ministeries die betrokken zijn bij het architectuurbeleid van het Rijk. Architectuur Lokaal verricht ondersteunend werk voor de uitschrijver van deze prijs.

Wat Woningbouwproject 't Funen in Amsterdam

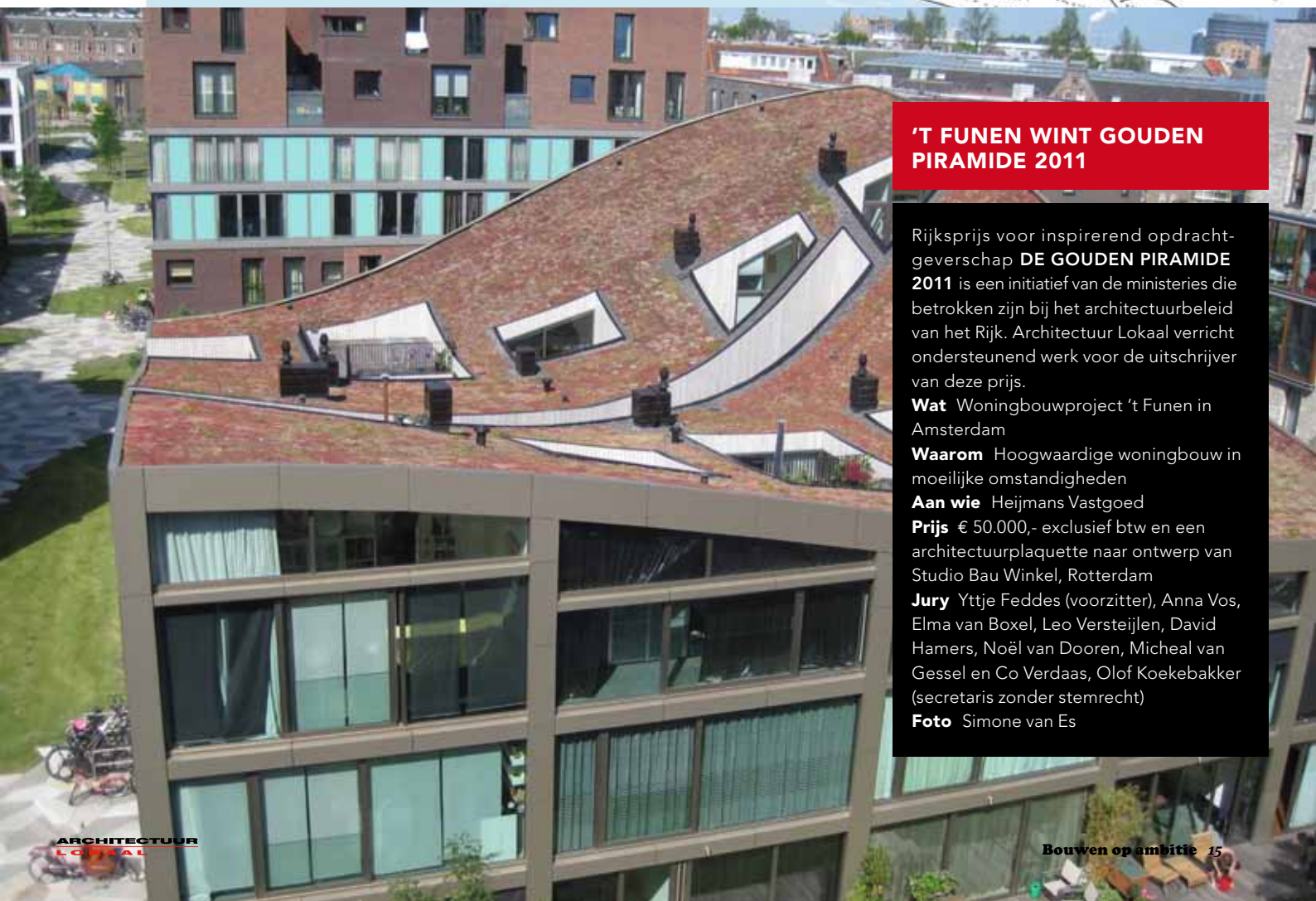
Waarom Hoogwaardige woningbouw in moeilijke omstandigheden

Aan wie Heijmans Vastgoed

Prijs € 50.000,- exclusief btw en een architectuurplaqueette naar ontwerp van Studio Bau Winkel, Rotterdam

Jury Ytje Feddes (voorzitter), Anna Vos, Elma van Boxel, Leo Versteijlen, David Hamers, Noël van Dooren, Micheal van Gessel en Co Verdaas, Olof Koekebakker (secretaris zonder stemrecht)

Foto Simone van Es

Het Hilversum van Chris

Hilversum. Stad met honderden monumenten en majestoeuze bomen, aan drie zijden veilig gebufferd door bos en hei. Stad ook van eindeloze discussies. Over een gedroomde stationstoren, een verwaarloosd marktplein, vastlopend autoverkeer, een vermeend tekort aan stedelijkheid. Chris Vanderheyden, sinds vorig jaar Hilversums stadsbouwmeester, heeft het allemaal op haar netvlies.

Tekst Carien Overdijk | Foto Reinier Gerritsen

Haar eerste honderd dagen in Hilversum besteedde ze aan 'praten met iedereen' en 'de stad verkennen'. De landschapsarchitect (Gent) en stedenbouwkundige (Delft) was niet onbekend met de Gooise hoofdstad. 'Ik kende de architectuur van Dudok en Duiker, en al sinds mijn jeugd ben ik vertrouwd met het jarenzestig-beeld, de concentratie van radio- en televisiestudio's.' Juist de mediasector zette haar onlangs even op het verkeerde been. Vanuit haar werkkamer in het iconische raadhuis van Dudok kijkt ze uit op een kantoorgebouw. Af- en aanrijdende politieauto's lieten haar geen twijfel over de functie. Totdat 's avonds opeens een Friese vlag op het dak wapperde, in het licht van schijnwerpers. 'Ze waren daar een politie-serie aan het opnemen! Flikken Leeuwarden ofzo,' lacht ze.

De anekdote staat niet los van haar visie op Hilversum. 'Het is een stad van verrassingen', stelt ze. 'De structuur zit niet logisch in elkaar, gebouwen staan niet waar je ze verwacht. Het raadhuis zit verstopt in een villawijk, de schouwburg en het poppodium liggen ook op vreemde plekken. En op een van mijn fietstochten stuitte ik op een doodlopend kanaal. Het staat op de kaart hoor, maar niet dat het twintig meter diep ligt.'

Hilversum kan die verrassingen beter benutten, vindt de stadsbouwmeester. 'Temeer omdat dit een mediastad is. Beeld en Geluid is een fantastisch museum, en het stikt hier van de mediamensen, programmamakers, game-ontwerpers. Maar ruimtelijk is die mediaspecialisatie nog niet zo sterk gekoppeld aan de stad. Er heerst nu nog teveel angst dat de creativiteit weglekt naar broedplaatsen in Amsterdam. Ik denk dat het media-imago juist de nieuwe duurzaamheid voor Hilversum is. Datgene wat je versterkt en bewaart voor latere generaties.'

Al kort na haar aantreden leverde ze vorig jaar een bijdrage aan de Hilversumse debatavond 'Brainstorm de stad', die

mede door Architectuur Lokaal werd georganiseerd. Ze pleitte er toen voor, de stad 'lief te hebben'. Het was een reactie op het gemopper dat ze tijdens haar verkenning tegenkwam. 'Mensen zeiden: dit kan niet, dat niet. De stad zou op slot zitten. Dat bestrijd ik. Natuurlijk, die monumenten staan er, en niemand zal het in zijn hoofd halen om iets op de hei te bouwen. Maar er valt zoveel te winnen.' Er rollen wat concrete suggesties over tafel, maar die ziet ze niet graag gepubliceerd. Liever gaat ze de discussie over zulke plekken rechtstreeks met de stad zelf aan.

Als nieuwkomer en relatieve buitenstaander kan ze makkelijker ideeën lanceren, beseft ze. Anders dan sommige

collega-stadsbouwmeesters is ze blij met haar positie aan de zijlijn. 'Ik ben een onafhankelijk adviseur voor het college van B&W. Ik ben er anderhalve dag per week. Het heeft geen zin als ik me met alle lopende projecten ga bemoeien en tussen de ambtenaren ga zitten. Dat is mijn rol niet. Ik adviseer het

college gevraagd en ongevraagd, en dat verloopt volgens een afgesproken protocol, zodat ambtenaren niet gepasseerd worden.'

Ze wil ervoor waken dat conflicten ontstaan. Wel heeft ze bedongen dat haar inbreng in de uiteindelijke plannen expliciet benoemd wordt, zodat de bijdrage van haar adviesfunctie zichtbaar is. Het overzicht over alle plannen heeft ze wel. 'Er is hier altijd heel sectoraal en secuur gewerkt, alle benodigde informatie is voorhanden. Maar die zit vooral in nota's, vol teksten, tabellen en cijfers. De verbeelding ontbreekt. Mogelijk komt dit doordat de projectleiders allemaal uit de planologische hoek komen. Het college wil nu een meer ruimtelijke visie. Een stadsbouwmeester kan die verandering op gang brengen.'

De overdaad aan Hilversumse plannen en nota's is ook herleidbaar tot een uitzonderlijk mondige bevolking, die

'De politiek moet een plan kunnen presenteren dat trots en zelfbewustzijn opwekt in plaats van gemopper.'

alle inspraakmogelijkheden benut. ‘Het komt nu voor dat omwonenden de rooilijn van een belangrijk project in het centrum bepalen’, stelt ze nuchter vast. ‘Daar win je wel stemmen mee, maar het is niet goed voor de stad. Plannen monden uit in een pakket compromissen zonder visie. Twintig jaar later begrijpt niemand zo’n besluit nog.’ Dat mechanisme wil ze doorbreken. ‘Ik ben vóór participatie en transparantie, maar zonder een beeldende visie blijf je praten. Ik wil de stad helpen om anders te gaan kijken, meer integraal en in beelden dus. De politiek moet een plan kunnen presenteren dat trots en zelfbewustzijn opwekt in plaats van gemopper.’

Ook hoopt ze de conserveringsdrift iets te temperen. ‘Er ligt hier een dikke welstandsnota en er zijn gedetailleerde beeldkwaliteitplannen. De te doorlopen procedures frustreren de verbeelding. Je kunt beter met een ambitienota gaan werken, om de dialoog te openen tussen opdrachtgever en architect. Je wilt toch architecten inspireren om met hun visie jouw ambitie te overtreffen?’

Wat denkt ze te bereiken in de drie jaar van haar contract, zonder enige garantie voor een vervolg? Peinzend: ‘Als ik erin slaag, in twee jaar zo’n omslag in het denken te bereiken, dan zul je dat in het derde jaar nog niet concreet

terugzien. Maar dan heb ik wel een basis gelegd voor mijn opvolger.’ Glimlachend: ‘Eigenlijk vertrouw ik erop dat ik langer mag blijven.’ Ideeën heeft ze genoeg. In februari gaf ze een lezing aan de gemeenteraad, waarin ze bijvoorbeeld aangaf hoe de stad zijn media-imago kan verweven in stedenbouw en landschap. ‘Je kunt hem zichtbaar maken in het reclamebeleid, de bewegwijzering. Breng uitzend- of ontwerpstudio’s naar opvallende plekken, stel je open voor initiatieven in leegstaande panden. Laat die panden oplichten bij zonsondergang. Zorg dat je mediaprimeurs hebt, zoals 3-D projectie of een mobiele app voor een rondje historisch Hilversum.’

Haar eerste óngevraagde advies ligt toevallig net klaar, in de vorm van een setje centrumplattegronden. Met lijnen, pijlen en arceringen heeft ze verborgen structuren in het gebied zichtbaar gemaakt. ‘Kijk, ik vat het gebied op als één zone, zodat je de verbanden en de ontbrekende schakels kunt zien.’ Moeiteloos motiveert ze, al aanwijzend, een aanpassingsvoorstel voor een bouwplan. ‘Dat is toch veel leuker dan een nota? Mensen veren op bij zo’n beeld. Ze vinden het opeens weer spannend.’

Informatie: Het verslag van het debat *Brainstorm de stad* is te downloaden via www.arch-lokaal.nl.

MOOI GOEDKOOP WONEN IN JABIKSWOUDE

BESLOTEN ONTWIKKELCOMPETITIE

uitgeschreven door de gemeente Leeuwarden

Wat Woningen Jabikswoude, Leeuwarden-Zuidlanden

Waarom Het is het meest optimistische plan. De indieners hebben zich echt verdiept in alle aspecten van de opgave en zijn daarin zowel stedenbouwkundig, als architectonisch en wat betreft duurzaamheid geslaagd. Zij hebben laten zien dat het mogelijk is om met een beperkt budget mooi én duurzaam te bouwen.

Aan wie Bouwgroep Dijkstra Draisma & TWA Architecten

Prijs Eén jaar vrijstelling bouwrente voor de ontwikkelaar en € 6.000 excl btw voor de architect. TWA Architecten won ook de publieksprijs

Jury Cilly Jansen (voorzitter zonder stemrecht), Stefan Witteman, Bouke Kapteijn

CREATIVE VALLEY WINT RIETVELDPRIJS 2011

De **RIETVELDPRIJS** is een tweejaarlijkse prijs van de Stichting Rietveldprijs voor het beste nieuwbouwproject in Utrecht in de periode 2010-2011.

Wat Kantoorgebouw Creative Valley in Utrecht

Waarom Het is een prachtig voorbeeld voor het nieuwe werken en biedt inspirerende aanknopingspunten voor hoe kantoorgebouwen in de toekomst zouden moeten functioneren

Aan wie Gent & MONK Architecten, Paul van Dam en NIC Commercieel Vastgoed

Prijs € 7500,-, excl. btw

Jury Christine de Ruiter, Donald Lambert, Frits van Dongen, Indira van 't Klooster, Arien Heering (secretaris)

Foto Abe van Ancum

SCHOUWBURG ARNHEM WINT WILLEM DIEHLPRIJS 2011

De **WILLEM DIEHLPRIJS** is een tweejaarlijkse prijs voor het beste restauratie- of renovatieproject in Arnhem uitgereikt door architectuurcentrum CASA en SBA.

Wat De Stadsschouwburg in Arnhem

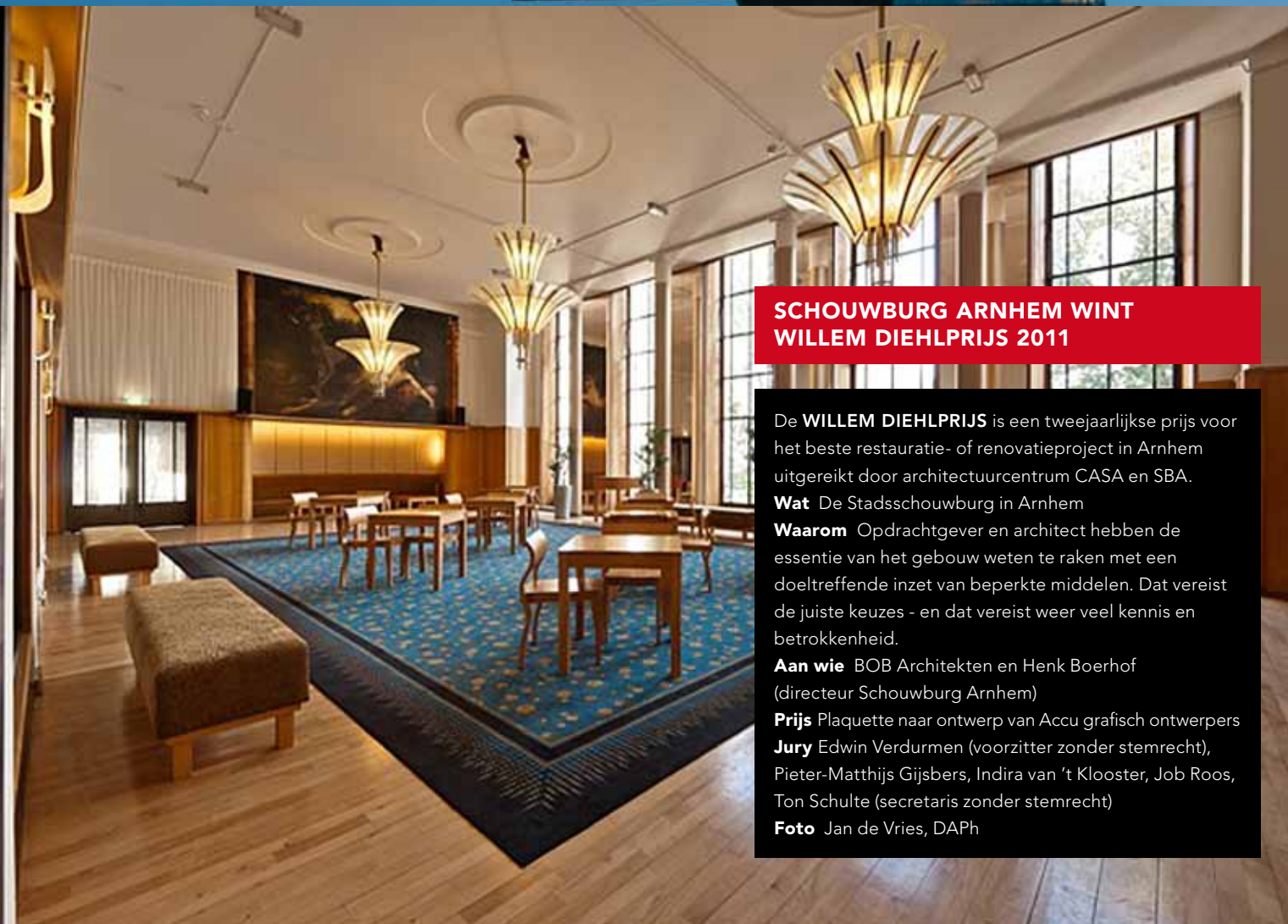
Waarom Opdrachtgever en architect hebben de essentie van het gebouw weten te raken met een doeltreffende inzet van beperkte middelen. Dat vereist de juiste keuzes - en dat vereist weer veel kennis en betrokkenheid.

Aan wie BOB Architecten en Henk Boerhof (directeur Schouwburg Arnhem)

Prijs Plaque naar ontwerp van Accu grafisch ontwerpers

Jury Edwin Verdurmen (voorzitter zonder stemrecht), Pieter-Matthijs Gijsbers, Indira van 't Klooster, Job Roos, Ton Schulte (secretaris zonder stemrecht)

Foto Jan de Vries, DAPh

Maarten Schmitt in ROC Hengelo

Ton Schaap leidt rond in ROC Hengelo

Pascal Wauben en Luuk Tepe in ROC Hengelo

Stadsarchitecten

Spiegelen aan anderen

Pascal Wauben, stadsbouwmeester in Sittard-Geleen

Bevalt het nog als stadsarchitect?

'Het werk bevalt nog steeds uitstekend. Het is en blijft een boeiende en uitdagende opgave om de ruimtelijke ontwikkeling van een stad op basis van inhoud en kwaliteit vorm te geven. In tijden van crisis staat met name dat laatste onder druk en is een belangrijke rol weggelegd voor de stadsbouwmeester, temeer omdat ambtelijke organisaties onder druk van bezuinigingen en procesmanagement verder worden uitgehold.'

Wat heb je met de stadsarchitecten besproken toen ze op bezoek kwamen in Sittard-Geleen?

'De bijeenkomst vond plaats in een leegstaande winkel die door studenten als architectuurlab wordt gebruikt. Tijdens de bijeenkomst is er gesproken over regionale en stedelijke ontwikkelingen (Chemelot Campus/Brainport 2020, Leegstand en Herbestemming) waarvan er enkelen bezocht zijn tijdens een rondwandeling. In aanwezigheid van Frits van Dongen (rijksbouwmeester) en Marcel van Heck (secretaris College van Rijksadviseurs) is er gediscussieerd over het nieuw te vormen architectuurbeleid en de afstemming tussen rijks-, provinciaal en gemeentelijk beleid. Daarnaast is er, zoals bij elke bijeenkomst, gesproken over de positie en rol van de stadsbouwmeester en de inhoudelijke kwaliteit van de ambtelijke organisatie.'

Wat is de grootste verdienste van zo'n bijeenkomst voor jou en je wethouder(s)?

'Het is zeer waardevol om als stadsbouwmeester je positie en functioneren regelmatig te spiegelen aan anderen in een vergelijkbare functie. De discussie over actuele ruimtelijke thema's aan de hand van lokale voorbeelden verruimt je blik en verdiept je kennis. De aanwezige wethouders bevestigen dit en geven aan onder de indruk te zijn van het niveau van de discussie. Beiden vinden het zeer waardevol een inhoudelijk aanspreekpunt te hebben binnen de ambtelijke organisatie in de vorm van een stadsbouwmeester.'

vormen netwerk

Het uitwisselen van ervaringen

*Tonny Douma, beleidsmedewerker ruimtelijke kwaliteit van de gemeente Zuidwest-Friesland**

Bevalt het nog als stadsarchitect?

'Binnen de nieuwe gemeente Zuidwest-Friesland is mijn functie geen stadsarchitect/-stedenbouwkundige, maar beleidsmedewerker op het gebied van de ruimtelijke kwaliteit. De werkzaamheden die dat met zich meebrengt bevallen mij goed. Het werk is heel divers en beslaat een breed terrein binnen een groot gemeenteoppervlak.'

Wat heb je met de stadsarchitecten besproken toen je hen ontmoette in Enschede?

'In Enschede/Hengelo is er voornamelijk met de andere stadsarchitecten gesproken over de wijze waarop de ruimtelijke kwaliteit in een grote gemeente gewaarborgd kan worden. Hoe wordt dit in andere gemeenten opgepakt? Is er een apart team/afdeling ruimtelijke kwaliteit? In Zuidwest-Friesland wordt nu gediscussieerd over de ruimtelijke kwaliteit van de waterfronten. Ik heb toen Architectuur Lokaal uitgenodigd om een presentatie te houden voor onze college- en raadsleden.'

Wat is de grootste verdienste van dergelijke bijeenkomsten voor jou en je wethouder(s)?

'De belangrijkste verdienste van zo'n bijeenkomst is het uitwisselen van ervaringen.'

** Tonny Douma was tot 1 januari 2011 stadsarchitect in Sneek. Sneek ging op in de nieuwe gemeente Zuidwest-Friesland.*

Op de foto: Hans Ruijsenaars (Hilversum), Niek Verdonk (Groningen), Maarten Schmitt (Leiden), Wim Oosterhuis (Hengelo), Maaïke van Beusekom (Architectuur Lokaal), Jan Brouwer (Atelier Rijksbouwmeester), Max van Aerschot (Haarlem), Pascal Wauben (Sittard-Geleen), Wytze Patijn (Delft), Luuk Tepe (Arnhem), Merce De Miguel i Capdevila (Rotterdam), Ton Schaap (Enschede), Noud de Vreeze (Amersfoort), Fred Kaaij (Haarlemmermeer), Rolf Jongedijk (raadsgriffie Enschede), Indira van 't Klooster (Architectuur Lokaal) | Foto Maarten van Schaik

Stadsarchitecten zoeken samen nieuwe mogelijkheden

Ton Schaap, stadsstedenbouwer in Enschede

Bevalt het nog als stadsstedenbouwkundige?

'Een stadsstedenbouwer in Enschede bevalt kennelijk ook het gemeentebestuur goed. De opening van een tentoonstelling van werk van de stedenbouwkundigen van Enschede in de Twentse Welle afgelopen najaar ontlokte de gemeentesecretaris de volgende uitspraak: 'Je hebt het stadsontwerp weer op de agenda gezet in Enschede'. Aanplant van een laan van eiken als entree naar de stad en de universiteit was een ander wapenfeit van die stedenbouwkundigen. De nieuwe laan verenigt infrastructuur en karakter met een teken van duurzame groei. Het gemeentebestuur beseft dat infrastructuur en bouwprojecten als ze in samenhang worden ontworpen, beter zijn voor de stad. In die geest is vorig jaar ook een stedenbouwkundig plan gemaakt voor een van de lastigste delen van de binnenstad, een plek waar de methode andersom is gehanteerd, eerst gebouwen, daarna busbanen en fietspaden en nu leegstand. Ondanks de crisis wil het gemeentebestuur van dit voorstel een plan maken. Ook de markt reageert positief.'

Wat heb je met de stadsarchitecten besproken toen ze op bezoek kwamen in Enschede?

'Het bezoek van de stadsarchitecten aan Enschede was naast de uitwisseling van praktijkervaringen goed vanwege het onderwerp dat bijna overal in Nederland speelt, de stationsomgeving. Waar laat je de fietsen en hoe integreer je stad en station? De drie voorbeelden uit Leiden, Haarlem en Enschede bleken representatief en waren voor de wethouders interessant vergelijkingsmateriaal.'

Wat is de grootste verdienste van zo'n bijeenkomst voor jou en je wethouder(s)?

'De problemen zijn meestal dezelfde, de oplossingen verschillen behoorlijk. Niet alleen door context en topografie maar ook in proces en verantwoordelijkheden. Veel energie ontstond door die verschillen in kaart te brengen. Nieuwe mogelijkheden ontstonden ter plekke.'

De Olifantenkooi/YD2M:

Xander Vermeulen Windsant (XVW Architects), Jasper Stam (Lingotto), Jeroen van Daal (Hurks Vastgoedontwikkeling), Erik Moederscheim (MoederscheimMoonen)

Een laboratorium voor ideeën

In 2011 startte de eerste serie van een intensievere Olifantenkooi, de YD2M-sessies. Young Developers and Designers Meet. Eén groep uit de Krimpsessies (YD2M1) heeft zich integraal als groep ook voor de Leegstandsessies (YD2M2) in 2012 aangemeld. Dit was de reden om de motivaties en ervaringen van de groepsleden Xander Vermeulen Windsant (architect), Erik Moederscheim (architect), Jasper Stam (ontwikkelaar) en Jeroen van Daal (ontwikkelaar) eens onder de loep te nemen.

Tekst Björn van Rheenen | Foto Eva Kasbergen

de krimpessies

‘Het netwerken en sparren met de leeftijdgenoten uit de architecten- en ontwikkelaarswereld is de aanleiding voor de sessies geweest, maar voorzichtig hopen we ook om hier een toekomstige opdrachtgever te ontmoeten of met het tijdens de sessies ontwikkelde idee de markt op te kunnen en het een “opstap naar een opdracht” te kunnen laten zijn’, aldus architect Erik Moedersheim. Hij was een van de 20 geselecteerden voor de eerste sessie. Zijn eerste drijfveer, was net als voor de meeste anderen de mogelijkheden voor uitwisseling en persoonlijke groei. Ze zijn nieuwsgierig naar de ideeën en ervaringen van de collegae, vooral die van de andere discipline. En ze zijn geïnteresseerd om feedback te krijgen op de eigen ideeën door iemand met een andere blik op de zaak. ‘Het is een laboratorium om ideeën vrijblijvend te testen, bovendien sluit deze opgave qua thema goed aan bij waar ik nu mee bezig ben en het is een mooi platform om mezelf te presenteren’, zegt architect Xander Vermeulen Windsant. Hij doelt op de deelnemende ontwikkelaars, maar zeker ook op de externe sprekers en probleemeigenaren die door Architectuur Lokaal zijn aangetrokken.

‘Ik vond de eerste sessie interessant om eens in breed perspectief na te denken over een maatschappelijk probleem’, begint ontwikkelaar Jasper Stam. Maar het thema (krimp) bleek erg complex. ‘Krimp is een breed begrip, bovendien zijn wij op zoek zijn gegaan naar een algehele oplossing, wat in het geval van krimp wellicht onmogelijk is, vervolgt ontwikkelaar Jeroen van Daal.

Deelname aan de eerste sessie leverde wel veel plezier en een leuke tijd op, beamen zij alle vier. Daarnaast worden ook positieve energie, inspiratie, vernieuwende inzichten en zelfs een verbreding van de persoonlijke horizon als uitkomsten genoemd. Maar wat zijn die inzichten dan concreet? Dat er nieuwe, niet traditionele verdienmodellen zijn waar vastgoed een rol in speelt. En een nieuwe, uitdagende rol voor ons als architecten, vinden de architecten in het team. De ontwikkelaars constateren dat het probleem niet zo groot hoeft te zijn als we met zijn allen denken.

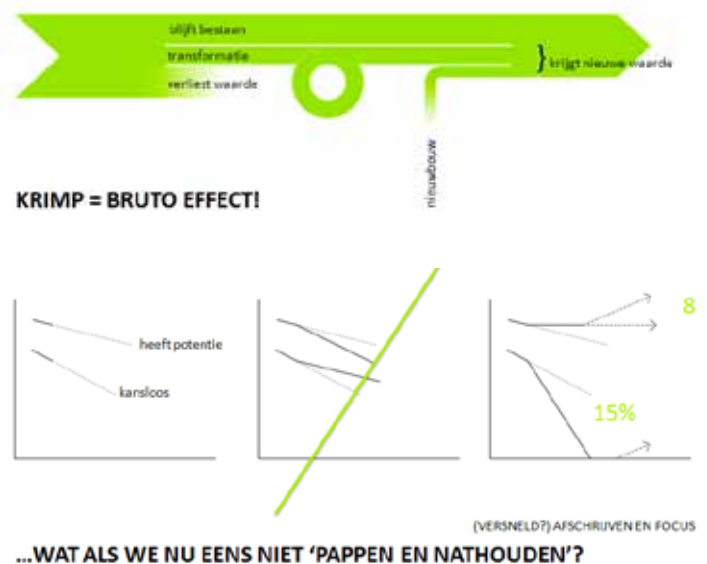
De vier jonge mannen waren blij met de samenwerking. Zo blij zelfs dat zij allemaal weer als een hechte groep meedoen aan de tweede sessie. Zij kunnen elkaar goed begrijpen en aanvullen. De Leegstandsessies zijn bovendien veel concreter in thematiek. Zij willen nu aan een specifieke en actuele casus werken en juist over concrete oplossingen nadenken waarin de twee disciplines meer aan elkaar en aan de wereld kunnen laten zien. Het zal geen ontwerp worden, maar meer een ontwikkelscenario, zegt een van de architecten. In ieder geval verwachten zij niet dat zij de hele kantorenleegstand in Amsterdam of Nederland kunnen oplossen. Maar ze willen een begin van betekenis maken.

‘Slow Development, om het maar alvast een naam te geven?’

INFORMATIE De Olifantenkooi is het debatplatform van Architectuur Lokaal. Onregelmatig verschijnt het gelijknamige pamflet en worden debatten georganiseerd. De YD2M2-reeks over leegstand werd op 21 maart 2012 afgesloten. Inmiddels is een nieuwe Olifantenkooi/YD2M3 over conceptuele vernieuwing van zorgwoningen van start gegaan. Der *Elefantenkäfig* is een nieuwe uitwisseling tussen jonge ontwikkelaars en architecten in Nederland en Duitsland op uitnodiging van het Consulaat-Generaal der Nederlanden in Düsseldorf.

GROEP 1 – Wat krimpt hier niet?

Krimp is volgens deze groep geen unieke gebeurtenis maar een ‘normaal’ transformatieproces. Nieuw is dat er minder in plaats van meer gebouwen komen. Het denken over waardeontwikkeling moet volgens de groep vernieuwd worden. Het enkel toevoegen van (kwalitatieve) nieuwbouw zal namelijk geen meerwaarde (meer) opleveren. Door gericht, kleinschalig en locatiegebonden kwaliteiten te ‘thematiseren’ ontstaan nieuwe kansen waar op verdiend zou kunnen worden. Deze thema’s kunnen de kapstok zijn voor brede ontwikkelingen van bestaande en nieuwe gebouwen als ook de openbare ruimte. In consortia van ontwikkelaars en architecten kunnen thema’s zoals bij voorbeeld duurzame energie, *slow food* en zorg ruimtelijk uitgewerkt kunnen worden.

Pascal Fransman (Bouwinvest), Gepke Heun (H+N+S), Eric Frijters (FABRIC.), Taco Meerpoel (DAO Projectontwikkeling)

Desiree Markiet (Rochdale), Xander van Beers (Woonbron), Marc Koehler (Marc Koehler Architects)

GROEP 2 – Eén impuls, twee kansen

Een strategie die gelijktijdig twee doelen nastreeft. Enerzijds beoogt het team de markt voor koopwoningen te mobiliseren, anderzijds wil de groep het reeds afgeschreven vastgoed een tweede leven bieden. Het team stelt voor dat woningcorporaties de financiële reservering voor hun plannen voor sloop en nieuwbouw inzetten om huurwoningen te verwerven binnen het actuele koopaanbod. Hierdoor zouden potentiële woningkopers hun oude woning kunnen verlaten en zou de markt weer in beweging kunnen komen. Met het vastgoed dat rijp leek voor de sloop zou dan één van de exemplarische unieke experimenten kunnen worden gestart: *Waiting city*, *Comeback city*, *Fun city* en *Carecampus*.

GROEP 3 – De straatondernemers

Waardevermindering in krimp gebieden kan volgens dit team gestopt worden. Het team stelt voor om bewoners te verenigen in 'wijk VvE's' en hier gemeente en investeerders bij aan te laten sluiten. Het bundelen van krachten met een langetermijnvisie maakt het volgens de bedenkers mogelijk om gezamenlijk financiële middelen vrij te maken voor opwaardering van bestaand vastgoed en de leefomgeving. Er is een aantal concrete voorstellen gedaan hoe de beschikbaar geworden financiële middelen ingezet kunnen worden, waaronder een gemeenschappelijke (belevings-/groente-)tuin, een dienstencentrum, een autovrije straat, een boomgaard en woningverbetering.

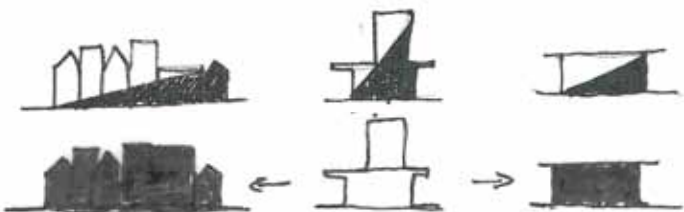
Daan Bruggink (ORGA), Michiel Rogaar (Multi Vastgoed), Bart Reuser (NEXT Architects)

Klaas Kresse (KLAKKR), Lucien Walraven (PEAK Development), Sander den Besten (PhiladelphiaZorg), Evelyn Galsdorf (030Architecten)

GROEP 4 – Versnellen van de krimp

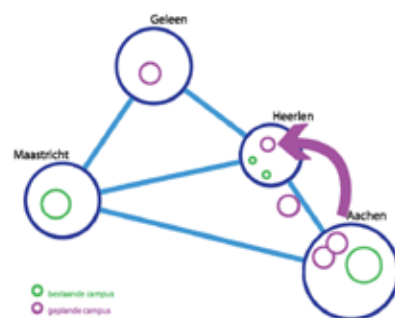
Verlieslijdende winkellocaties zitten volgens deze groep in een negatieve spiraal die doorbroken kan worden. Het voorstel is dat de gemeente er voor gaat zorgen dat achtergelegen locaties aansluiten op een kernwinkelgebied. Daardoor zouden deze kernwinkelgebieden interessant kunnen worden voor investeerders. Deze locaties zouden dan geruild kunnen worden voor een bestaande noodlijdende locatie onder de voorwaarde dat de te behalen winst wordt geïnvesteerd in het kernwinkelgebied. De geruilde locatie is voor weinig verkregen waardoor een afwaardering mogelijk is. Lage huren kunnen worden geïntroduceerd en een nieuwe plek voor starters zou hier volgens het team de kans kunnen krijgen om te groeien.

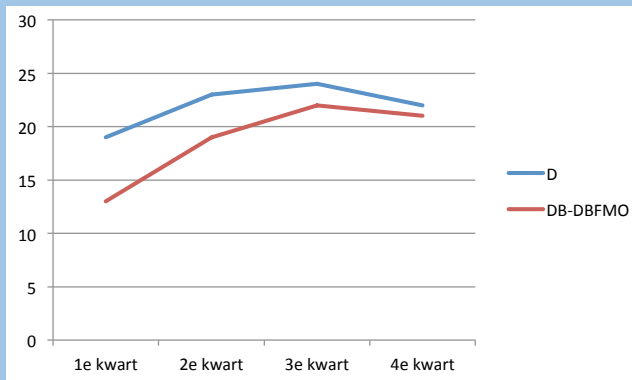
GROEP 5 - Euregio

Het achterlaten van een gebouw met meer dan 35.000 m² door een overheidsinstelling is tegenwoordig niet meer te verklaren, vindt deze groep. Het team doelt op het CBS gebouw in de krimpgemeente Heerlen, dat potentie heeft in de Euregio waarin de samenwerking tussen Aken, Heerlen en Maastricht centraal staat. Het team stelt voor om onderwijsfaculteiten, studentenhuysvesting en ruimtes voor start-ups te implementeren in Heerlen en zodoende de krimp in Heerlen te beperken en een mogelijk faillissement van Aken te voorkomen. Het CBS gebouw kan volgens de bedenkers getransformeerd worden naar een multifunctioneel gebouw met de eigenaar (het Rijk) in een voorbeeldrol.

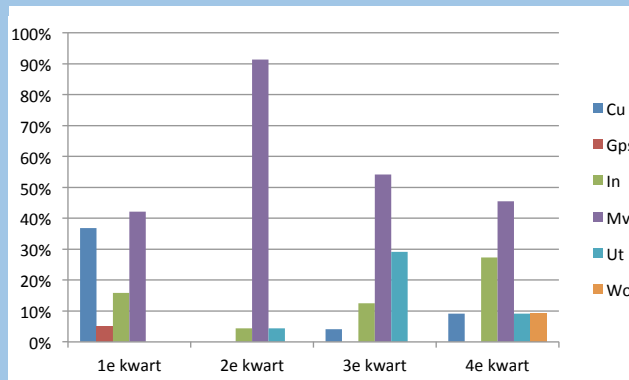
Huisvesten van kennisclusters in leegstand te Heerlen

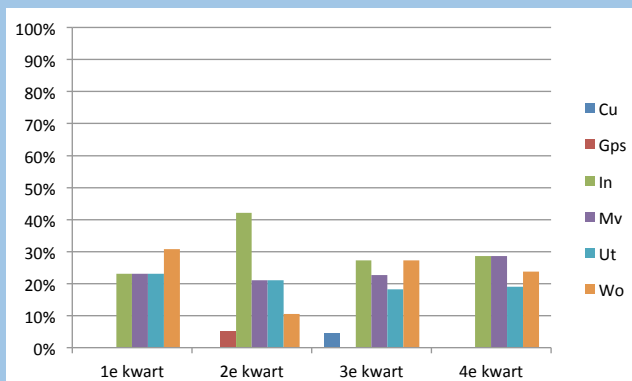
Grafieken aanbestedingen 2011

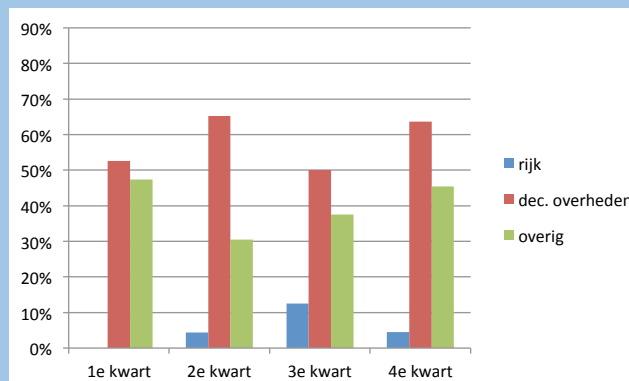
Het totaal aantal aanbestedingen per kwartaal, uitgesplit in architectendiensten (D) en werken met een ontwerpcomponent (DB-DBFMO)

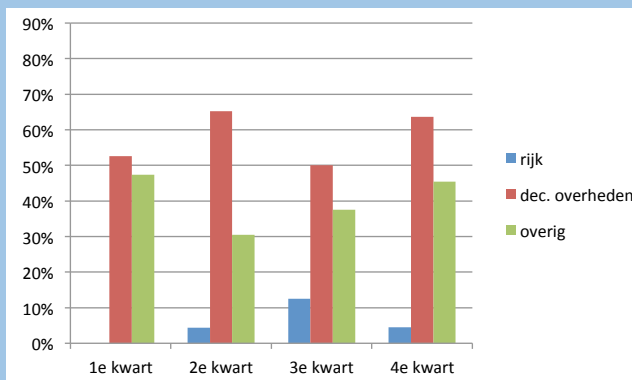
Wat werd aanbesteed op het gebied van architectendiensten? (Cu = Cultuurgebouwen, Gps = Gemeente- en provinciehuizen en stadskantoren, In = Infrastructuur, Mv = Maatschappelijk vastgoed, Ut = Utiliteitsgebouwen en Wo = Woningen)

Wat werd aanbesteed op het gebied van werken? (Cu = Cultuurgebouwen, Gps = Gemeente- en provinciehuizen en stadskantoren, In = Infrastructuur, Mv = Maatschappelijk vastgoed, Ut = Utiliteitsgebouwen en Wo = Woningen)

Wie was de aanbestedende dienst bij architectendiensten?

Wie was de aanbestedende dienst bij werken?

Diversiteitspercentage gunning diensten en werken. Als dit boven de 1 ligt zijn opdrachten aan één of meer combinaties gegund.

STEUNPUNT | ARCHITECTUROPDRACHTEN ONTWERPWEDSTRIJDEN

In 2011 registreerde en toetste het Steunpunt **184 procedures** voor aanbesteding van architectuuropdrachten en voor ontwerpwedstrijden (267 in 2010).

*Daarvan waren er **162 aanbestedingsprocedures** (211 in 2010):
88 aanbestedingen voor architectendiensten (118 in 2010) en
74 aanbestedingen voor geïntegreerde contracten (93 in 2010).*

Er was **390** keer **overleg over de opdrachten** (629 in 2010):
190 keer met opdrachtgevers, adviseurs en andere betrokkenen (315 in 2010)
en **200** keer met architecten (314 in 2010).

De website **www.ontwerpwedstrijden.nl** met de digitale handleiding **KOMPAS light** telde **47.479 bezoeken** (42.232 in 2010), ofwel **130 bezoeken** per dag (116 in 2010).

Het Steunpunt stuurde **77 aanbevelingsbrieven** ter verbetering van de procedures.

Zo kan het ook is de titel het boek met verzamelde **best practices** dat bij een debat in april werd gepresenteerd.

Op verzoek is er bij **18 bijeenkomsten** informatie en voorlichting gegeven over **KOMPAS light** en architectenselecties.

Aan **4 (wetenschappelijke) onderzoeken** werd een bijdrage geleverd.

Eind november ging de vernieuwde digitale handleiding **KOMPAS light 2.0** online bij de **3^e EU Aanbestedingendag** van Architectuur Lokaal.

Afgesproken is dat in 2012 een **KOMPAS Open Oproep** wordt gemaakt als alternatief voor aanbestedingen.

De statistische gegevens over **2011** werden in **4 kwartaalberichten** openbaar gemaakt en verspreid onder **12.500 geïnteresseerden**.

Het Steunpunt startte een internationale kennispool **Nederland Vlaanderen Duitsland** om het aanbesteden in Europa af te stemmen.

Architectuur Lokaal deed het Steunpuntwerk in 2011 met **3 medewerkers** en - op advies van de Rijksbouwmeester - met bijdragen van de **ministeries van OCW, IenM en EL&I**.

3^e EU Aanbestedingendag

Op de 3^e EU Aanbestedingendag over beter aanbesteden van architectuuropdrachten is, onder grote publieke belangstelling, de vernieuwde digitale handleiding *KOMPAS light 2.0* gepresenteerd door Architectuur Lokaal. Afsproken is dat het Steunpunt een alternatief voor het aanbesteden in de vorm van een *KOMPAS Open Oproep* zal maken. Ook bleek er belangstelling voor een handige digitale leidraad *KOMPAS DB* voor het aanbesteden van geïntegreerde opdrachten voor aannemers met een architect (de zogenoemde design build opdrachten). Rijksbouwmeester Frits van Dongen zal het voortouw nemen voor vervolgacties in de afstemming met betrokken partijen in de Regiegroep Europees Aanbesteden.

Directeur Monika Chao van het Instituut voor Bouwrecht noemde *KOMPAS light 2.0* een 'prachtinstrument'. De VNG zal *KOMPAS light 2.0* actief promoten onder de Nederlandse gemeenten. Volgens Norbert van Doorn, voorzitter NLPB, kunnen ook bouwmanagers er dankbaar gebruik van maken en zich met *KOMPAS light 2.0* sterker richten op een goede vraagstelling.

Steeds meer aanbestedende diensten willen architecten juist selecteren op creativiteit, maar zij lopen vast in de aanbestedingsregels. Vlaams Bouwmeester Peter Swinnen werkt met Architectuur Lokaal aan verdere ontwikkeling van de zogenoemde Open Oproep, die in Vlaanderen reeds succesvol in gebruik is. Swinnen stelde voor, van onderaf richting Europa te werk te gaan. BNA voorzitter Willem-Hein Schenk is ervan overtuigd dat een Kompas Open Oproep kan bijdragen aan de verbetering van de Nederlandse aanbestedingspraktijk.

Cor Notenboom (BAM Utiliteitsbouw) ontcrachtte het vooroordeel dat aannemers zich niet zouden willen onderscheiden door intensieve samenwerking met een architect gedurende het gehele proces. Proportionaliteit en lasten zijn volgens Notenboom (tevens vertegenwoordiger van Bouwend Nederland) de grootste problemen. Hij kan zich voorstellen dat een *KOMPAS DB* wordt ontwikkeld; in de praktijk ervaart hij hoe lastig het voor aannemers is om zich te onderscheiden in een aanbestedingsprocedure. Erik Ziengs, aanbestedingsspecialist van de VVD in de Tweede Kamer, pleit ervoor om de Gids Proportionaliteit in de nieuwe Aanbestedingswet op te nemen.

Veruit de meeste aanbestedingen hebben betrekking op scholenbouw, maar in de praktijk blijkt de afstand tussen kennis van bouwen en kennis van onderwijs groot. Ook het incidentele karakter van het opdrachtgeverschap bij scholenbouw is een probleem. Voorzitter Felix Rottenberg waarschuwde voor het oprichten van weer een nieuw kenniscentrum, zonder aansluiting op de bestaande kennis en ervaring. Hij wees daarbij op de rol die Architectuur Lokaal en het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden daarbij zouden moeten blijven spelen.

Rijksbouwmeester Frits van Dongen sloot af met een krachtig pleidooi voor de verbetering van architectenselecties, waarbij aandacht is voor creativiteit, mededinging, vakkundigheid, transparantie en dialoog. Als voorzitter van de *Regiegroep Europees Aanbesteden* neemt hij het initiatief voor verdere verbeteringen van het aanbesteden van architectuuropdrachten.

KOMPAS light 2.0 wijst de weg

VOORZITTER VNG | Annemarie Jorritsma

De VNG was reeds betrokken bij de totstandkoming van de eerste versie van *KOMPAS light*, digitale handleiding voor aanbesteding van architectendiensten, in 2009 en één van de ondertekenaars. Nu, een kleine twee jaar verder is er *KOMPAS light 2.0*, een vereenvoudigde, nog gebruiksvriendelijkere versie, waarin de meest recente ontwikkelingen in het aanbestedingsbeleid en de jurisprudentie verwerkt zijn.

De VNG omarmt dit vernieuwde *KOMPAS*. Het geeft gemeenten en andere aanbestedende diensten een handige tool in handen om een aanbestedingsprocedure voor architectendiensten in gang te zetten.

KOMPAS light gaat terug naar de basis. Het is gebaseerd op het wettelijk minimum, geeft duidelijk aan welke juridische verplichtingen er gelden en waar aanbestedende diensten keuzevrijheid hebben om invulling te geven aan hun opdrachtgeverschap.

Op basis van een handzaam stappenplan wordt de aanbestedende dienst door een procedure geleid zodat een eerste programma van eisen / plan van aanpak ontstaat. Per stap wordt in normale mensentaal beschreven welke keuzes gemaakt moeten worden en welke keuzes gemaakt kunnen worden, met praktische tips hoe valkuilen vermeden kunnen worden. Aanbesteden met behulp van *KOMPAS light* is daarmee 'appeltje, eitje' voor aanbestedende diensten.

De VNG heeft met grote interesse kennis genomen van het initiatief van Architectuur Lokaal en het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden om een vergelijkbaar instrument te maken voor zogenaamde *design and build* aanbestedingen, aanbestedingen waarin één opdracht voor het ontwerp en de uitvoering van een bouwproject aan één partij gegund wordt. De VNG ziet dat dit soort opdrachten toenemen en zij is van mening dat er bij gemeenten behoefte bestaat aan een handig digitale hulpmiddel, vergelijkbaar met *KOMPAS light*. De VNG staat dan ook zeer positief tegenover het voorstel van een *KOMPAS D&B*.

De VNG wil zich graag inzetten om *KOMPAS light* onder de aandacht van de Nederlandse gemeenten te brengen en het gebruik ervan te promoten. De VNG wil graag met Architectuur Lokaal bekijken welke stappen er gezet kunnen worden. Uiteraard werkt de VNG ook van harte mee aan de ontwikkeling van een nieuw *KOMPAS D&B* dat de aanbestedingspraktijk voor gemeenten en andere aanbestedende diensten verder vereenvoudigt. ■

Vereniging van
Nederlandse Gemeenten

DE INKOPER **HUB KEULEN**

Inderdaad, het kan!

"De huidige aanbestedingsregels zijn niet al te toegankelijk, maar kunnen weinig kwaad." De argeloze lezer zou, gezien de vele berichten in de media, dit wel eens als een fors understatement op kunnen vatten. Maar dat is het niet, wat mij betreft. Ja, het vraagt wat tijd om te snappen wat er in de wet staat en wat de wet beoogt, maar de wet is wel degelijk uitvoerbaar. En ik zou nog wel een stapje verder willen gaan: de wet kan helemaal geen kwaad, vormt géén belemmering om een goed inkooptraject te doorlopen. Toch zijn er heel wat klachten uit de sector te horen, zowel bij de aanbestedende diensten als bij de inschrijvers op aanbestedingen. Door ondoorgroondelijke en veel te technische, alles dichtregelende aanbestedingsdocumenten zouden de diensten hun eisen steeds verder opschroeven en zich indekken, alle risico's bij de inschrijvende partijen leggen. En die zouden op hun beurt de mazen in die ingewikkelde aanbestedingsprocedures opzoeken om hun winst te maximaliseren – of hun verliezen te compenseren omdat ze tijdens de aanbesteding tot op het bot zijn gegaan.

Indekkingsdynamiek

Nou vindt dat alles inderdaad wel plaats, maar dat heeft volgens mij niets te maken met de Aanbestedingswet. De juridisering van het inkoop- en aanbestedingsproces komt niet voort uit de regelgeving, maar is het resultaat van een indekkingsdynamiek tussen de aanblijikbaar prima, omdat ze niet interessant waren voor de media? U kunt het zelf uitrekenen. Nu komt er een nieuwe Aanbestedingswet aan, waar alweer veel om te doen is. Ik vind zo'n nieuwe wet overbodig, maar zoals hij er nu uitziet zal ook deze wet weinig kwaad kunnen. Wel zal het extra werk kosten om de nieuwe bepalingen onder de knie te krijgen, maar ook dat mag geen probleem zijn voor de *professionele inkoper*. Daarmee ben ik bij de kern van mijn betoog beland: de professionele inkoper kan prima met de huidige én toekomstige regelgeving uit de voeten. En professionele inkopers, daar komen er de laatste jaren steeds meer van. Er ontstaan allerlei al dan niet virtuele platformen waar inkopers kennis met elkaar delen: inkopers van universiteiten, van hogescholen, sinds kort van het voortgezet onderwijs. Ik zie een flinke progressie, die samen gaat met een verjonging van de inkoper. Naar mijn overtuiging lost het probleem van 'die vreselijke wetgeving' zich dus vanzelf op. En wel aan de juiste kant: die van de professional die ermee weet te werken.

Verademing

Wat mij betreft is dit boek een mijlpaal in de bovengenoemde ontwikkeling. Maar liefst 24 cases op een rij zeggen samen dat het wél kan! Dat is een verademing, want vanaf nu kan ik op dit boek wijzen om mijn overtuiging te onderbouwen. Tegelijkertijd is juist het feit dat deze cases een boek waardig en dus bijzonder zijn, een teken dat er nog vakmanschap ontwikkeld moet worden in inkoop- en verkoopland. Voor die ontwikkeling geeft dit boek overigens een aantal mooie handvaten. Mij vielen de volgende rode draden op:

- De gebruiker staat centraal (de leerling, de docenten, de sportvereniging): wat wil die straks met het gebouw? Een duidelijke focus op het *resultaat* van de aanbesteding.
- Práát met de markt, dat mag namelijk gewoon. Laat dus niet alleen het papier praten.

besteders en de inschrijvers, een relationele spiraal tussen partijen die onvoldoende professioneel te werk gaan. Een dynamiek die de wetgeving *misbruikt* als excuus om de eisen van transparantie, non-discriminatie en proportionaliteit niet te hoeven honoreren. Want wat is er tegen die drie grondslagen van goed inkopen en aanbesteden, die tevens de basis vormen van de wetgeving? De 'snelle deal op de golfbaan' is daarmee verleden tijd, maar is dat erg? Moet daarom de reflex zijn dat een Europese aanbesteding eng en vervelend is? Naar mijn stellige overtuiging niet. Vanuit die overtuiging beoefen ik al jaren binnen de kaders van de Europese regelgeving mijn vak als inkoper. Maar voel ik me ook wel soms een roepende in de woestijn. In mijn eigen werkring daag ik mijn klanten steeds uit, als men weer eens opziet tegen een Europese aanbesteding. Ik zeg dan: "Als jij iets in het kader van een aanbesteding wilt, waarvan ik constateer dat het zinvol is maar niet mag volgens de EU richtlijnen, dan ben ik de eerste om je aan te bevelen om het *niet* Europees aan te besteden." Dit punt hebben we tot nog toe nooit bereikt.

Professionele inkoper

"Maar al die rampverhalen dan?", zult u misschien tegenwerpen. Ja, ze zijn er. Uitgelicht en aangedikt door de media. Maar van hoeveel van de 5.000 jaarlijkse Europese aanbestedingen heeft u gehoord? Tien, twintig misschien? Hoeveel gingen er dan dus

- Heb het inzicht en het lef om onderweg bij te stellen, als dat nuttig of nodig is. Ook dat mag: een nota van inlichtingen is er niet voor niks.
- Elke aanbesteding is maatwerk: kopieer niet klakkeloos van anderen, maar kijk specifiek vanuit de doelstelling van de aanbesteding naar de vorm, de accenten en de eisen.
- Beperk je wensen en eisen tot wat nodig is voor het project, kijk naar voren en niet vanuit de resultaten in het verleden.

Bij al deze inhoudelijke overeenkomsten, is die andere rode draad die alles verbindt: om dit te kunnen en te durven, moet je een goede professional zijn. Of om dit boek zelf te laten spreken: "Als professioneel aanbesteder moet je vanuit je beroepsethiek je verantwoordelijkheid nemen." (pag. 23). Zo'n zin zegt alles.

Verplichte kost

Dit boek is wat mij betreft verplichte kost voor zowel de inkopers als de marktpartijen, en dan zeker niet beperkt tot de wereld van de architectuur. Er valt voor iedereen wat van te leren: er is ontzettend veel mogelijk in een professioneel uitgevoerde aanbesteding. Veel meer dan de gemiddelde aanbestedende dienst of marktpartij denkt, die in de stress schiet bij het woord 'Europees'. Dit boek moet je aan het denken zetten: is dit allemaal mogelijk met respect en transparantie? Het antwoord is een volmondig: "Inderdaad, het kan". En het kan nog *leuk* zijn ook!

Hub Keulen is inkoopcoördinator bij Fontys Hogescholen en heeft in die hoedanigheid onder andere enkele aanbestedingen voor architecten begeleid. Daarnaast is hij bestuurslid binnen de Nederlandse Vereniging voor Inkoopmanagement (NEVI) en lid van de NEVI Denktank nieuwe Aanbestedingswet.

In 2011 verscheen *Zo kan het ook*, een verzameling van best practices bij architectenselecties. De publicatie is te vinden op www.ontwerp-wedstrijden.nl (download pdf)

Boekpresentatie Zo kan het ook! Op de foto, deelnemers aan het debat: Hub Keulen, Fred Schoorl, Ernst Jan Cornelis, Aryan Sikkema, Jan Brouwer, Margot de Jager, Marlous van Krieken, Rihjan Scholten, Ieke Koning, Bram Talman, Nelleke van Thiel, Michel Geertse, Eva Stegmeijer, Annette Mathiessen, Johan van Loenhout, Rudger van Hulzen, Arnold van Groeneveld, Dirk Bergvelt, José van Campen, Jean Paul Hofkens, Harm Nap, Tom Prins, Tom Claassen, Iljan van Hardevelt, Carolien Giezeman, Leentje Volker, Its Bakker, Hans Verkerk, Ronald Schlundt Bodien, Nicolette Zandvliet, Wilma Bakker, Hans Blok, Aad Kouwenhoven, Joost Mulder, Hugo Boogaard, Simone van den Brink, Salomé Bentinck, Marcel van Heck, Tanne van Nispen, Flip ten Cate, Willem Jan Adriaenssen, Chris van den Berk, Joke Brouwer, Agnes Evers, Dick de Gunst, Hein Leuverink, Michiel van Raaij, Wicher Schönau, Laura Melissen, Moscha Onderwater, Rien Lammertink, Josha Geel, Doede Jaarsma, André Stuit, Gerard Lindner en vele anderen.

In de lucht
Gesprekken
over bouwcultuur
VS<>NL

Cilly Jansen & Indira van 't Klooster

In the Air
Talks on
building culture
US<>NL

Cilly Jansen & Indira van 't Klooster

**In de lucht, gesprekken over
bouwcultuur VS<>NL**

Een momentopname van hedendaags opdrachtgeverschap in Washington en Chicago, opgetekend uit gesprekken met architecten, publieke opdrachtgevers, projectontwikkelaars en beleggers, journalisten en architectuurinstellingen, adviseurs en juristen. *In de lucht* geeft een blik op het bouwen in crisistijd in Amerikaanse steden: over de informele macht van *bloggers*, de invloed van buurtbewoners op stadsontwerp, ethiek in architectuur, handel in lucht en hernieuwde aandacht voor *walkable urbanism*.

In de lucht is te bestellen via www.arch-lokaal.nl en kost € 14,95. Dit geldt ook voor de Engelse uitgave, *In the Air, talks on building culture US<>NL*.

Dit artikel werd eerder gepubliceerd in AFFR Magazine # 6, september 2011

DE AUTONOMIE EN DIENSTBAARHEID VAN ARCHITECTONISCH ONTWERP

DOOR MICHEL GEERTSE

Architectuur is van iedereen en publieke investeringen in onze (bebouwde) omgeving gaan ons allen aan. Architectuur heeft te maken met de kwaliteit van onze leefomgeving en met een afgewogen besteding van ons belastinggeld. Aan architecten worden dan ook in toenemende mate publieke opdrachten toegekend. Sommige Europese landen kunnen bogen op een lange traditie van ontwerpcompetities; andere landen zijn – onder invloed van de Europese wetgeving voor aanbestedingen – nog maar kort geleden begonnen met het uitschrijven van publieke opdrachten. De resultaten en verwickelingen van dergelijke procedures zijn vaak onderwerp van publieke discussie. En zelfs als ontwerp-opdrachten niet publiek worden toegekend, ventileren burgers hun mening maar al te graag. Publieke bijval en erkenning door de kiezers zijn belangrijke afwegingen bij openbare opdrachten. Een breed publiek kan de toekomst van een ontwerp maken of breken en de voorkeur van het publiek kan op slag omslaan. Als de verdiensten van een ontwerp ter discussie staan, kunnen de emoties hoog oplopen en worden er stereotype beschuldigingen geuit. De architect kruipt dan in de rol van de miskende kunstenaar, wiens vooruitstrevende ontwerp ten prooi valt aan petite bourgeoisie, ofwel bekrompenheid. Burgers voelen zich in hun eer aangetast omdat 'een of andere architect' een kunstwerk

heeft gecreëerd zonder rekening te houden met hun ideeën en wensen. Dat conflict heeft te maken met de dualiteit die onlosmakelijk is verbonden met architectuur als toegepaste kunst; architectuur is immers tegelijkertijd een autonome kunst en een dienst aan opdrachtgevers en gebruikers.

Moeten architecten zich concentreren op hun artistieke aspiraties en een universele architectuur nastreven of moeten ze zich richten naar de smaak en wensen van het publiek? In de documentaires *EYE OVER PRAGUE* (2010) en *LOST TOWN* (2009), die tijdens het Architectuur Film Festival Rotterdam worden getoond, wordt de problematische relatie tussen de autonomie en dienstbaarheid van architectuur getoetst.

In *EYE OVER PRAGUE* wordt de Tsjechische architect Jan Kaplický gevolgd tijdens het hoogtepunt van zijn carrière. Deze dissident is ontvlucht aan de artistieke censuur in het communistische Tsjecho-Slowakije en keerde triomfantelijk terug als winnaar van een internationale ontwerpcompetitie voor een nationale bibliotheek in Praag, de eerste Tsjechische competitie die in vrijheid plaatsvond. Hier zien we hoe architectuur het wint van de censuur. Aanvankelijk werd het vooruitstrevende, organische ontwerp van Kaplický positief ontvangen. ►

Het ontwerp werd toegejuicht door de media en de burgemeester van Praag en voormalig president Havel hechtten er hun politieke steun aan. Vervolgens sloeg de euforie om in teleurstelling. Zittend president Klaus schoffeerde het ontwerp in het openbaar en noemde het "ongelooflijk protserig, grillig en zelfs arrogant". De publieke opinie richtte zich tegen het ontwerp van Kaplický en politici zwegen het ontwerp domweg dood. Kunstliefhebbers ontkenen het recht van het grote publiek en politici om de geschiktheid van het ontwerp van Kaplický in twijfel te trekken. Alleen professionals – architecten en planners – waren bevoegd om te oordelen. Vooral de houding van politici, die werd vertaald als censuur, werd gelaakt: "ze zijn precies hetzelfde". De documentaire loopt uit op een drama; Kaplický overlijdt plotseling, in onzekerheid over de toekomst van zijn briljante ontwerp. Hoe kon de opdracht voor het ontwerp toch zo escaleren, ondanks het unanieme oordeel van een deskundige jury? Is het uitsluitend de schuld van de opportunistische politici, die de opdracht na de competitie met succes saboteerden, of valt de organisatie van de competitie ook het nodige te verwijten? De vraag blijft in de lucht hangen of het verzet is uitgemond in een volkomen minachting voor lokale gevoeligheden en de achtergronden van de beoogde locatie van het project; de documentaire geeft hier overigens geen inzicht in. Had er in de ontwerpoperatie aandacht moeten worden besteed aan het gemeenschappelijke geheugen in verband met de projectlocatie in deze historische stad?

In *LOST TOWN* worden de jonge Duitse architecten Anne Niemann en Johannes Ingrisich gevolgd. Ze hebben zojuist een internationale ontwerpcompetitie gewonnen, die was georganiseerd door het EEDA (East of England Development Agency). De opdracht omvatte het ontwerpen van een monument dat de kusterosie in Suffolk in beeld brengt en de prijs is een haalbaarheidsonderzoek. Aan de architecten is duidelijk gemaakt dat het hun project is; het EEDA kan alleen ondersteuning op de achtergrond bieden. Vrijwel meteen stuit het Duitse duo op hevig verzet van de plaatselijke gemeenschap. De inwoners van Dunwich zijn bang dat hun rustige dorpje door het project verwordt tot een soort kermis en dat hun uitzicht in het geding is. Belangrijker nog, ze zien de relevantie van een kunstproject niet in en zouden liever zien dat de overheid haar geld besteedt aan de bescherming van de kust. De architecten zijn verslagen en gaan terug naar Duitsland. Kort daarna keren ze terug naar de kust van Suffolk om een andere projectlocatie te vinden; uiteindelijk belanden ze in Walton on Naze. De plaatselijke overheid is enthousiast, want Walton zou wel gebaat zijn bij haar eigen ikoon zoals de Angel of the North. Eerst dienen de inwoners echter te worden geraadpleegd. Hoewel de bekende NIMBY-argumenten van stal worden gehaald, staat een meerderheid achter het project, omdat het een impuls geeft aan de lokale economie. Het EEDA stemt er schoorvoetend mee in dat het project wordt verplaatst naar Walton. Nu moeten de architecten nog extra geld vinden om het door de EEDA gereserveerde budget aan te vullen. Het lukt nauwelijks om via een wervingscampagne sponsors aan te trekken, maar uiteindelijk komt er kapitaal beschikbaar via lokale steun van Walton. De aanvraag wordt enthousiast ontvangen, maar de subsidie wordt helaas niet toegekend. Het EEDA heeft geen budget meer voor het project en wijst de aanvraag af zonder de architecten daarin te kennen! *LOST TOWN* bekritiseert indirect het gebrek aan betrokkenheid waarmee veel creatieve competities zijn omgeven. De uitschrijvende organisatie vraagt veel, maar stelt daar weinig tegenover. Waarom heeft het EEDA - vóór het uitschrijven van de competitie - niet eerst de plaatselijke bevolking geraadpleegd en een geschikte locatie uitgekozen? Ongetwijfeld was men zich terdege bewust van lokale weerstand en financiële tekorten. De organisatie had een veel actievere rol kunnen spelen. Was het wel eerlijk om al die problemen door te schuiven naar twee jonge buitenlandse architecten?

De frictie tussen professionals (architecten, planners) en de manier waarop het publiek aankijkt tegen design zijn ongetwijfeld herkenbaar voor degenen die bekend zijn met de selectiepraktijk van architecten in Nederland. Een voorbeeld: wie herinnert zich niet de Europese aanbestedingsprocedure voor het ontwerp van een nieuw gemeentehuis in Rotterdam, waarbij de professionele jury het winnende ontwerp van OMA uitkoos, terwijl het publiek een voorkeur had voor het ontwerp van SeARCH? Hoe dan ook, directe confrontaties zoals in de documentaires zien we maar zelden. Wij hebben geen traditie als het gaat om ontwerpcompetities. We kennen kleinschalige creatieve competities, maar die zien we niet al te vaak. Voor prestigieuze opdrachten gebruiken de opdrachtgevers meestal (Europese) aanbestedingsprocedures. Bij kleinere opdrachten nodigen de publieke opdrachtgevers een klein aantal architectenbureaus uit om een offerte uit te brengen en soms verstrekken ze de opdracht gewoon aan de architect van hun keuze. In de documentaires ligt de nadruk in het selectieproces op artistieke creativiteit, op de autonomie van architectuur. In Nederland is het precies andersom. De Nederlandse opdrachtgevers benadrukken vooral de dienstbaarheid van de architectuur. Onder invloed van de huidige economische crises en de heersende neoliberale wind wordt er overwegend naar architectuur gekeken vanuit een oogpunt van kosten en efficiency.

Creatieve en culturele waarden worden steeds vaker willekeurig benaderd en daarmee wordt de stand van architectonisch experimenteren vrijwel tot nul gereduceerd.

Gezien die focus op dienstbaarheid is de Nederlandse praktijk van het vergeven van opdrachten niet gunstig voor ontwerpen die afwijken van het gewone. Dat is echter niet het enige mechanisme dat een botsing met het collectieve geheugen van het publiek voorkomt. In Nederland is onderhandelen namelijk bepalend voor de planning.

Bij de meeste projecten worden bewoners, gebruikers etc. al in een vroeg stadium geraadpleegd. Bovendien wordt het ontwerp bij veel procedures niet beoordeeld door een professionele jury, maar zijn daar leken bij betrokken. Nederlandse opdrachtgevers kiezen steeds vaker een ontwerper, niet een ontwerp. Nadat het contract is opgemaakt, begint de architect aan zijn ontwerp binnen een wisselwerking met vertegenwoordigers van de opdrachtgevende partij en met gebruikers. Ten slotte wordt de beoordeling van de ontwerpvoorstellen – onder invloed van de Europese wetgeving voor aanbestedingen – vaak begeleid door inkoopexperts. Die zijn beducht voor juridische complicaties en houden zich strikt aan een 'transparante en objectieve' procedure. Als gevolg daarvan wordt de geschiktheid van architecten bepaald door 'objectieve' criteria, veelal een kwantificeerbare professionele historie (omzet, solvabiliteit, aansprakelijkheid, eerder gerealiseerde vergelijkbare projecten etc.). Criteria zoals creativiteit en innovatie worden gemedend, want die zouden 'subjectief' zijn. In die context wordt de geschiktheid van ontwerpen ook in hoge mate bepaald door kwantificeerbare criteria, vooral het honorarium van de architect. Vanzelfsprekend staat deze 'objectieve' evaluatie jonge architecten met durf in de weg en worden architecten gestimuleerd om 'veilige' ontwerpen te maken.

Je kunt je afvragen of de Nederlandse praktijk van opdrachten verstrekken op langere termijn gunstig is voor gewaagde ontwerpen. Vitale architectuur is alleen mogelijk als er een balans is tussen de autonomie en dienstbaarheid van architectuur. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van architecten en (publieke) opdrachtgevers om die balans veilig te stellen.

BEELD: EYE OVER PRAGUE

KOMPAS light 2.0

Het filmpje over *KOMPAS light 2.0* is gemaakt door in60seconds, Amsterdam in opdracht van Architectuur Lokaal. Zie: www.ontwerpwedstrijden.nl

Als opdrachtgever wilt u een nieuw gebouw, bijvoorbeeld een school.

Een inkoper zegt dat u een architectendienst Europees moet aanbesteden.

Dat moet een enorme papierwinkel zijn, met misschien zelfs kostenoverschrijdingen.

En krijgt u wel de architect die kan maken wat u wilt?

Samen met de inkoper ontdekt u een handig hulpmiddel, *KOMPAS light 2.0*.

KOMPAS light wordt breed gedragen door de architecten, opdrachtgevers, kennisinstellingen en brancheorganisaties.

KOMPAS light 2.0 helpt om de juiste vraag te stellen en kosten te beperken.

Zo krijgt u de school die u wilt.

En het aanbesteden, dat was nog leuk ook!

Tien vragen aan het Steunpunt Ontwerpwedstrijden

- 1. Moet onze opdracht verplicht (Europees) worden aanbesteed?**
- 2. Is het mogelijk om ons prijsvraagreglement te laten controleren?**
- 3. Hoe voorkomen we dat we onnodig veel architecten uitsluiten in onze aanbesteding?**
- 4. In hoeverre is subjectieve beoordeling toegestaan, is dat niet in strijd met de vereiste objectiviteit?**
- 5. Hoe houd ik de kosten van de aanbesteding binnen de perken voor mezelf en de deelnemers?**
- 6. Wat is een redelijke vergoeding bieden in de gunningsfase?**
- 7. In hoeverre kunnen/moeten architecten in staat worden gesteld om kleine onvolkomenheden in de aanmelding of inschrijving te repareren?**
- 8. Is 3 of 5 jaar niet een te korte tijdspanne voor referentieprojecten?**
- 9. Mag een architect die in het voortraject betrokken is geweest, deelnemen aan de aanbesteding?**
- 10. Mag de oorspronkelijke architect gecontracteerd worden voor een renovatieopdracht, of moet ik (opnieuw) aanbesteden?**

Mixx Inn, voormalig verzorgingshuis in Den Haag, nu *shortstay facilities* | Foto A3 Architecten

HET TWEEDE BEGIN

In de twintigste eeuw is veel gebouwd voor allerlei vormen van zorg. Zo kreeg iedere gemeente minstens één verzorgingshuis en meestal ook wel een verpleeghuis. Inmiddels is een deel alweer gesloopt en vervangen door nieuwbouw. De laatste jaren wordt meer gekeken naar de mogelijkheid van hergebruik. Daarbij kunnen zorgaanbieders samenwerken met woningcorporaties die als projectontwikkelaar en verhuurder optreden.

Tekst Dirk Bergvelt

Wanneer panden niet langer voldoen aan de eisen van de gebruiker of de eigenaar worden architecten ingeschakeld om de haalbaarheid te onderzoeken van alternatieven voor sloop. De keus die wordt gemaakt, is niet alleen van belang voor de eigenaar en gebruikers, maar ook voor omwonenden en de gemeente. Zij zijn vaak voorstander van doorgaan met het bestaande gebouw. Bij eigenaren en gebruikers is er meer twijfel, want doorgaan is niet per definitie de makkelijkste of de goedkoopste oplossing. Om opdrachtgevers te helpen hun koers te bepalen hebben Architectuur Lokaal en het Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg samen met RIGO Research en Advies een serie onderzoeken gedaan naar praktijkvoorbeelden van hergebruik die inzicht en inspiratie kunnen bieden.

In 2009 en 2010 lag het accent op gebouwen zonder zorgfunctie (zoals een postkantoor of een boerderij) die geschikt worden gemaakt voor zorg. In 2011 kwamen ook andere varianten aan bod, zoals bejaardenoordelen die worden aangepast aan moderne zorgformules of geschikt worden gemaakt voor heel andere vormen van gebruik. Deze laatste varianten weerspiegelen de snelle verandering van zorgvisies, waardoor zorghuisvesting niet langer voldoet terwijl er bouwkundig weinig mis is. Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden zorggebouwen binnen de strakke kaders van centrale regelgeving die was bedoeld voor sobere, specifiek op de zorg gerichte oplossingen. Dat bouwregime is inmiddels gemoderniseerd, maar wat bleef is een erfenis van panden die niet eenvoudig geschikt te maken zijn voor nieuw gebruik. Toch zijn er wel voorbeelden te vinden van herontwikkeling tot bijvoorbeeld wooncomplex of hotel. Kansrijker is over het algemeen hergebruik binnen de zorgsector.

Als bestaande zorggebouwen onvoldoende aansluiten bij wat gebruikers en personeel nodig hebben is er vaak een behoefte aan 'meer', maar vooral ook aan 'anders'. De ouderenhuisvesting laat een ontwikkeling zien van slaappalen, via individuele kamers, naar zelfstandige woningen. Dat is niet alleen een kwestie van meer vierkante meters per persoon. De opvattingen over wonen en zorg veranderen fundamenteel. Het lijkt paradoxaal dat verzorgingshuizen leeg komen te staan, terwijl het aantal ouderen toeneemt. De reden is, dat moderne ouderen langer thuis willen blijven en dat ook kunnen doen, dankzij nieuwe dienstverlening in de buurt. Aan de andere kant is het traditionele verzorgingshuis niet geschikt voor mensen die het thuis niet langer redden als gevolg van dementie. Verzorgingshuizen zijn grote panden met individuele appartementen. In de zorg voor dementerenden is de trend juist naar kleinschalige opvang in groepswoningen. Om dergelijke zorg in een bestaand verzorgingshuis mogelijk te maken, moet ingrijpend worden verbouwd.

Ook verpleeghuizen zijn problematisch. Nog kort geleden hebben verpleeghuizen geïnvesteerd in het omzetten van meerpersoonskamers naar individuele ruimten. Nu steeds meer mensen worden opgenomen in verband met dementie, is er echter juist meer behoefte aan groepswoningen. De laatste golf van verbouwingen leidt er dus toe, dat verzorgings- en verpleeghuizen naar elkaar toe groeien. Daarbij is er niet alleen behoefte aan functionele aanpassingen. Het doel is vaak om een vriendelijker uitstraling te geven aan panden die al te rationeel zijn opgezet en sterk het karakter van een instituut hebben. Meer dan vroeger is het voor zorgaanbieders belangrijk om een aantrekkelijk woon- en werkklimaat te creëren. De architectonische kwaliteit van hun huisvesting is daarbij een belangrijke factor.

Haarenstaete, voormalig klooster, nu woonzorgcentrum, Mariaheide | Foto Jos Sikking

Mixx Inn, Den Haag | Foto A3 architecten

De Plataan, Amersfoort, voormalige school | Foto Jos Sikking

INFORMATIE Architectuur Lokaal onderzocht de verschillende varianten van herbestemming en hergebruik via gesprekken met opdrachtgevers, architecten en gebruikers. Nadere kennismaking met deze praktijkvoorbeelden is mogelijk via arch-lokaal.nl/best-practices.

Op 10 mei 2012 wordt de publicatie *Het Tweede Begin, Meer doen met bestaand vastgoed* in de zorg gepubliceerd. Voor presentatie en debat in Dordrecht, zie www.arch-lokaal.nl.

Het Sieraad, Amsterdam

Podium Mozaiek

Garage Notweg, Amsterdam

High Tech Campus, Eindhoven

Strijp-S, Eindhoven

De Lichttoren, Eindhoven

De infrastructuur van Ton

Architect en stedenbouwkundige Ton Venhoeven werd in 2008 benoemd tot Rijksadviseur voor de Infrastructuur. Hij verbreedde deze rol van adviseren over vormgeving naar adviseren over de relatie tussen infrastructuur en ruimtelijke ordening. Eind van dit jaar zit Venhoevens termijn als Rijksadviseur erop. Hoe kijkt hij terug op zijn functie en wat is er bereikt?

Tekst Robert-Jan de Kort | Foto Reinier Gerritsen

Infrastructuurprojecten vormen de ruggengraat van stedelijke ontwikkeling en zijn cruciaal voor zowel duurzame als economisch gezonde steden en regio's. Ton Venhoeven is groot pleitbezorger van het begrip 'multimodale knoop', dat draait om het slim koppelen (verknopen) van netwerken, zodat de gebruikers ervan kunnen kiezen uit meerdere opties voor vervoer. Hij constateert dat een stedelijke structuur begint te ontstaan, waarbij de knopen van de (infrastructuur)netwerken heel bepalend zijn voor de vorming van stedelijke knooppunten. Zo hoort Rotterdam Centraal door de aanleg van de hoge snelheidslijn straks meer bij Amsterdam-Zuid dan bij Rotterdam-Zuid.

Dit past volgens hem volledig in de tijdsgeest. Venhoeven: 'Veel mensen hebben tegenwoordig een *smartphone* en zijn eraan gewend om met een druk op de knop een reis te boeken of een filmkaartje te kopen, terwijl ze thuiswerken en op de kinderen passen. Mensen zijn, veel meer dan ze zich realiseren, zelf heel erg multimodaal geworden. Ook in de keus waar ze willen wonen of werken. Er is meer behoefte om dicht bij voorzieningen te wonen. Als je op landelijke schaal kijkt, zie je dat mensen vanuit de periferie – Zuid-Limburg, Oost-Groningen, Zeeland - naar de stedelijke regio's trekken, maar dat wil niet zeggen dat ze perse in Amsterdam aan de gracht willen wonen. Binnen de stedelijke regio zoeken ze ook suburbane locaties op. Dan is voor mij de uitdaging: hoe kun je dat qua mobiliteit zo organiseren dat het voor economie en milieu een meerwaarde oplevert?'

De werkzaamheden van Venhoeven als Rijksadviseur bevinden zich op twee vlakken. Op beleidsniveau en op uitvoeringsniveau. Op beleidsniveau bepaalt het Rijk gebiedsagenda's, voert het verkenningen uit en neemt het uiteindelijk een besluit over nieuwe projecten, zoals bijvoorbeeld aan te leggen wegen. De afgelopen vier jaar heeft Venhoeven veel energie gestoken in het integreren van de 'R', de ruimtelijke component in het MIRT, de opvolger van het Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport.

Na een besluit over nieuwe infrastructuur krijgt Rijkswaterstaat de opdracht om de geplande (water)wegen uit te voeren. De inpassing gebeurt op regionale schaal, samen met de betrokken provincie(s) en gemeenten. In deze laatste fase blijkt nog veel ruimte te zijn voor cruciale vragen. Venhoeven: 'Ik kijk vooral naar integrale kwaliteit en ik probeer van de ene fase naar de andere een goede inpassing

te continueren. Als we zeggen: die weg moet verbreed worden, want er moeten meer auto's overheen kunnen, dan vraag ik: is er behoefte aan een bredere weg of is er eigenlijk behoefte

aan een fietspad? We moeten aan de weg werken, maar ook zorgen dat het onderliggend wegennet goed is, dat de fietspadenstructuren goed zijn en dat mensen een aantrekkelijke route hebben om naar het station te lopen.'

Over de resultaten van zijn rol als Rijksadviseur is Venhoeven realistisch: 'Infrastructuurprojecten duren heel erg lang. Je kan daarom niet zeggen dat er nu iets bereikt is.' Er zijn wel voorbeelden te noemen van processen die door zijn inbreng een kwalitatieve wending hebben gekregen. Bijvoorbeeld in Groningen, waar hij werd betrokken bij een conflict over de Zuidelijke Ringweg. Daar bestond het plan om de weg te verbreden en op hoge palen door de stad te leggen - tot afgrijzen van wethouder Karin Dekker en delen van de Groningse bevolking. Samen met West 8 heeft Venhoeven in een kwaliteits-team met Theo Hoek en Niek Verdonk een plan ontwikkeld om de weg verdiept aan te leggen. Dat bleek mogelijk door links en rechts slim te bezuinigen en door een optimale relatie te zoeken met het onderliggend wegennet. Een vergelijkbare opgave is de Ring Utrecht. Ook hier gelden grote uitdagingen op het gebied van leefkwaliteit en economische ontwikkeling. Door bij de verbreding van de A27 tussen Lunetten en Rijnsweerd scherp te kijken naar verkeerskundige en kostentechnische optimalisaties ontstaat mogelijk financiële ruimte om de campus van De Uithof beter met de kantorenlocatie Rijnsweerd en de binnenstad te verbinden. Het Rijk profiteert daar uiteindelijk ook weer van omdat De Uithof erg belangrijk is voor de ontwikkeling van de Nederlandse kenniseconomie.

'Mensen zijn zelf heel erg multimodaal geworden.'

In de huidige architectuurnota is vastgelegd dat ontwerp en onderzoek een belangrijke rol krijgt in de verkenningen van het Rijk, zodat een betere afstemming tussen infrastructuur, ruimte en economie mogelijk wordt. Onder het huidige kabinet Rutte wordt een deel van de overheidstaken en verantwoordelijkheden nu overgeheveld naar de regio. Het Rijk gaat over de landelijke infrastructuur en de prioritair gebieden. Gemeenten en provincies moeten structureel samenwerken om regionaal beleid vorm te geven. Venhoeven benadrukt dat de verschuiving van verantwoordelijkheden naar de regio al een aantal jaren gaande is. Bijvoorbeeld bij de Randweg Eindhoven. Daar werkt al een behoorlijk aantal gemeenten (Eindhoven, Best, Veldhoven, Waalre, Valkenswaard en Heeze-Leende) met elkaar samen om een integrale ontwikkeling tot stand te kunnen brengen. Hetzelfde geldt voor de Zuidvleugel van de Randstad; daar koppelt het intergemeentelijk samenwerkingsverband Stedenbaan-project stedelijke ontwikkelingen aan knooppunten van openbaar vervoer.

Venhoeven beschouwt decentralisatie als onvermijdelijk: 'Alle literatuur over duurzame planning gaat over clustering van steden. In de stedelijke regio moet je een succesvol beleid voeren voor verduurzaming en de economie op orde krijgen. Zonder economische groei geen verduurzaming. En zonder duurzaamheidsstrategie op termijn geen economische groei meer. Dat zijn de twee grote opgaven op regionaal niveau. De beweging naar decentralisatie ondersteun ik dan ook van harte, al zijn er wel problemen met de kostenverdeling tussen Rijk en regio bij inpassing van infrastructuur. Goede afstemming en inpassing kosten geld voordat ze geld opleveren.'

Nu betaalt het Rijk de infrastructuur en de geluidsschermen. Extra ambities moet de regio zelf betalen. Een van de problemen daarbij is dat de verdiensten van betere inpassing - zoals economische groei - nog niet ten goede komen aan de regio. Er is nog geen verdienmodel dat goed regionaal beleid belooft.'

Venhoeven ziet overigens geen redenen om de rol van de Rijksadviseur voor de Infrastructuur drastisch te wijzigen. Landelijke infrastructuuropgaven zijn over het algemeen de verantwoordelijkheid van het Rijk die daarmee overal een vinger aan de pols houdt. En goed inpassen en afstemmen is ook een kwestie van kennis en ervaring: 'Bijvoorbeeld de Ring Utrecht is voor Utrecht zelf een opgave die once in a lifetime voorbij komt. Om grip te krijgen op wat er allemaal speelt en wat de mogelijkheden zijn, ontbreekt vaak de kennis op lokaal niveau. Het is dus niet zo dat het Rijk enkel voor de doorstroming van de infrastructuur betrokken is en dat de regio het leuk inpast. Infrastructuurplanning blijft voorlopig nog een intensieve samenwerking op alle voor Rijk en regio relevante gebieden waarbij een Rijksadviseur Infrastructuur goede diensten kan bewijzen.'

Venhoevens termijn zit er eind van het jaar op. Hij stopt op een moment dat er grote opgaven liggen en de primaire processen (vooral) op regionaal niveau volledig gereorganiseerd moeten worden. Om te voorkomen dat de blikken teveel naar binnen gericht worden, is de tip voor zijn opvolger dan ook om groot te blijven denken: 'Bedenk dat we in Nederland niet alles zelf in de hand hebben. Nederlandse netwerken hebben alles te maken met Europese netwerken.'

'Er is nog geen verdienmodel dat goed regionaal beleid belooft.'

Wethouders-estafette
Gesprekken over bouwcultuur

Nu verkrijgbaar bij Architectuur Lokaal:

Wethouders-estafette, gesprekken over bouwcultuur

Zestien Nederlandse wethouders vroegen de afgelopen vier jaar naar elkaars ervaringen bij ruimtelijke opgaven in Nederland. Dwars door partijpolitieke grenzen reiken zij elkaar ideeën aan. Waar kun je een tramhalte op een historisch plein zetten? Wat heeft boortechniek te maken met groen in de stad? Wat is een flitsvergunning? En hoe wordt een argwanende wethouder enthousiast? Architectuur Lokaal bundelde de open brieven. Ze geven inzicht in de dagelijkse praktijk van de publieke opdrachtgevers en hun gedachten over de aanpak van ruimtelijke opgaven.

Het boekje kost € 14,95 excl. verzendkosten en is te bestellen via www.arch-lokaal.nl

SCHOLENBOWWAAIER

Structurerend instrument voor onervaren opdrachtgevers

In december 2011 lanceerde Rijksbouwmeester Frits van Dongen de Scholenbouwwaaier: een handreiking aan opdrachtgevers voor de nieuwbouw of verbouw van schoolgebouwen. De waaier is een initiatief van een van de ontwerplabs van het programma Nederland wordt Anders, ontwikkeld in opdracht van het Atelier Rijksbouwmeester en het Servicecentrum Scholenbouw.

Tekst Anne Luijten | Foto Simone van Es

Meer dan 120 organisaties uit het veld leverden input. De komende jaren is een groot aantal schoolgebouwen aan vervanging of verbouwing toe. Dat vergt in de meeste gevallen een intensief plan- en bouwproces, met beperkte budgetten: ga er maar eens aan staan als je core business ligt in het onderwijs. De meeste schooldirecteuren zijn geen bouwkundigen en nieuwbouw of verbouw van de school is voor hen meestal een eenmalige gebeurtenis. Maar ook voor veel gemeenten zijn scholenbouw en aanbestedingen bepaald geen alledaagse opgave. Uit de constatering dat in de praktijk te veel partijen bezig zijn met opnieuw het wiel uitvinden, is het idee voor een scholenbouwwaaier ontstaan.

Aan de hand van de thema's Beleving, Gebruik en Techniek kunnen opdrachtgevers en gebruikers hun wensen en eisen in kaart brengen en structureren in een programma van eisen (PvE). Daarnaast komen het proces en de financiële aspecten aan bod. Het doel van de waaier is de communicatie tussen de verschillende partijen (opdrachtgever/gebruiker en ontwerper/adviseur) te verbeteren en daarmee tot een betere prestatie te komen: een kwalitatief goed en gezond schoolgebouw, waar leerlingen optimaal kunnen leren en presteren. De waaier is opgebouwd rondom de eindgebruiker. De afwegingen en keuzes worden op een eenvoudige manier in beeld gebracht waardoor het mogelijk wordt om

ambities bespreekbaar te maken en helder te formuleren.

Een belangrijke vraag aan de opdrachtgever die vooraf gaat aan het daadwerkelijk opstellen van een PvE en aan het ontwerpproces is die van de eigen rol en regie. Goed opdrachtgeverschap is essentieel voor een gezonde projectcultuur, stelt de waaier. Tegelijkertijd wordt het opdrachtgeverschap en alles wat daar bij komt kijken in de praktijk onderschat. Een principiële keuze aan het begin van het proces voor stuurman, medespeler of scheidsrechter maakt de verhoudingen helder en het proces soepeler. De gemotiveerde opdrachtgever die weet wat hij wil is volgens de waaier dan ook een cruciale succesfactor.

Maar weten wat je wilt, is bepaald niet eenvoudig. Dat begint bij de vastgoedstrategie (ver)kopen of huren?) en architectenselectie (prijs of kwaliteit?) en eindigt bij wijze van spreken bij het kleurgebruik en de keuze voor de kozijnen. Keuzes met betrekking tot duurzaamheid en het binnenklimaat hebben daarbij bijzondere aandacht. Acht op de tien schoolgebouwen kennen een te hoge CO₂-concentratie. Een ongezond binnenklimaat kan direct worden gerelateerd aan ziekteverzuim. In een gezonde school presteren leerlingen beter, blijkt uit onderzoek. Al eerder deed Liesbeth van der Pol in het rapport *Gezond en goed, scholenbouw in topconditie* (juni 2009) daarom concrete aanbevelingen voor het PvE voor scholen en aan opdrachtgevers.

Een van de goede dingen van de scholenbouw waaier als instrument voor relatief onervaren opdrachtgevers is dat hij uitgaat van de kracht van een helder programma van eisen als sturend toetsingskader. Niet alleen structureert het de eigen gedachten en wensen en werkt het als een communicatiemiddel tussen partijen. Het sluit daarmee ook beter aan bij een bouw wereld die steeds meer denkt vanuit prestatie-eisen en het helpt om de verhouding tussen budget en kwaliteit/eisen in realistisch perspectief te zien. Hetzelfde geldt voor de investeringskosten. De auteurs van de waaier wijzen erop dat de investeringskosten voor een gebouw niets zeggen over de totale levensduurkosten. Een duurzaamheidsambitie heeft onvermijdelijk invloed op de initiële kosten, maar in het totaalplaatje met onderhoud en beheer zouden duurzame maatregelen wél voordelig kunnen uitpakken.

De scholenbouw waaier is verkrijgbaar via www.arch-lokaal.nl

INFORMATIE Bij de 3e EU Aanbestedingendag stond het aanbesteden van scholenbouw op de agenda, zie www.arch-lokaal.nl (onder publicaties, nummer 83). Architectuur Lokaal werkte mee de Roadshow van het Servicecentrum Scholenbouw in Utrecht, Rotterdam, Assen en Eindhoven.

Openbare Leeszaal, Hilversum
Architect W.M. Dudok 1918

Veenshof, Hilversum
Architect Nic. Andriessen 1937

Iconen in de

Veronique Jansen, ambassadeur van

Waarom vindt een woningcorporatie als Dudok Wonen het belangrijk tien iconen aan te wijzen?

‘In de missie van Dudok Wonen heeft cultureel erfgoed een bijzondere positie. In onze naam is het deels verscholen; veel woningen die we bezitten zijn van de hand van architect W.M. Dudok en daar zijn we trots op. We voelen dan ook een morele verantwoordelijkheid om goed voor dit erfgoed te zorgen. Maar dat eindigt niet bij de woningen van W.M. Dudok. Bijzondere architectuur is onmiskenbaar van meerwaarde voor de beleving van de buurt en voor het woongenot van de bewoners. Daarom heeft Dudok Wonen veel aandacht voor architectuur; bij nieuwe projecten en waar mogelijk en nodig ook bij bestaand cultureel en industrieel erfgoed. Zoals de Hilversumse Bloemenbuurt en de Melkfabriek in Hilversum. Met de tien iconen vragen we aandacht voor het mooie cultureel erfgoed en willen we het meest kwetsbare beschermen. De iconen zijn unieke gebouwen uit onze regio. Ze staan symbool voor onze trots en de cultuur en geschiedenis van onze omgeving.’

Duivenstraat, Hilversum
Architect W.M. Dudok 1927-28

Fabriekswoning, Hilversum
Architect J. Rietbergen 1888

Melkfabriek, Hilversum

Architecten Breebaart, Martens & Kramer, 1956

Politiepost, Hilversum

Architect W.M. Dudok, 1919

Vredekerk, Bussum

Architect C. Doornberg 1914

harten der mensen

de 10 Iconen van Dudok Wonen

Hoe promoot je de tien iconen van Hilversum, op wat voor manier? Waaruit bestaan je acties om de iconen onder de aandacht te brengen?

'Erfgoed is van ons allemaal en draagt bij aan je woonplezier. Dat is het thema van een speciaal magazine genaamd 'Ons thuis'. Hierin stellen we de iconen voor en laten ons cultureel erfgoed zien. De tien iconen vertellen ieder hun eigen verhaal. Tijdens de open monumentendag kon je veel iconen van binnen bekijken, maar we hebben ook tien filmpjes gemaakt (zie: www.iconendudokwonen.nl) waarin we de schoonheid tonen en vertellen over vroeger en het woonplezier van nu. De mooie architectuur is voor iedereen zichtbaar en daarom organiseert Fietsgilde 't Gooi komend jaar twee speciale Dudok fietstochten, langs het oeuvre van de architect Dudok en de iconen. De emotionele waarde, deze betekenis van de iconen voor mensen, kwam aan bod tijdens de eerste Hilversumse PechaKucha-Night. Deze gebouwen waren ook de reden dat we UAR Hilversum hebben geïntroduceerd. De 3D architectuurapplicatie is van het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) en houdt in dat de virtuele wereld en de echte fysieke wereld met elkaar versmolten worden; over de echte wereld, die je met de camera van je telefoon bekijkt, wordt een virtuele laag heen geprojecteerd. UAR Hilversum is 30 maart een feit en geeft aan de hand van tekst, beeld, archiefmateriaal en film, informatie op locatie over de iconen van Dudok Wonen en ander architectuur in de stad.'

Slaat het aan? Krijg je reacties van inwoners van Hilversum? Ook buiten Hilversum?

'Cultureel erfgoed leeft, dat is onze conclusie na de tientallen leuke reacties die we hebben ontvangen tijdens het lanceren van de iconen. De gebouwen zitten in de harten van veel mensen en dat blijkt steeds weer als we het verhaal vertellen. Dat geldt niet alleen voor Hilversum, maar ook voor Bussum en Naarden.'

Komen er iconen bij in de toekomst?

'Erfgoed is een passie die we graag delen en we nodigen dan ook iedereen uit om meer prachtige panden als icoon te benoemen. Dudok Wonen wil gebouwen die het meest dierbaar zijn voor de stad beschermen en het verhaal van de iconen willen we blijven vertellen en laten zien. Daarbij is het goed mogelijk dat we nieuwe of andere iconen aanwijzen.' (AL)

INFORMATIE Woningcorporatie Dudok Wonen selecteerde in 2011 een aantal Iconen. Intern stelde het bedrijf twee ambassadeurs aan die tot taak hebben de Iconen blijvend onder de aandacht te brengen, bijvoorbeeld via filmpjes of UAR. Eén van hen is Veronique Jansen, communicatieadviseur bij Dudok Wonen. Binnenkijken? Ga dan naar www.iconendudokwonen.nl.

Spreeuwenstraat, Hilversum

Architecten W.M. Dudok, 1927-28

Ons Gebouw, Hilversum

Architect Jan van Laren, 1923

Nienke van Hichtumschool

Architect W.M. Dudok, 1930

Delft

Gronduitgifte aan de hele groep of individueel?

P0 in Delft

De gemeente ontwikkelt de Harnaschpolder volgens een stedenbouwkundig plan waar op diverse velden ontwikkelaars via een bouwclaimmodel actief zijn. De grond is in bezit van de gemeente. Het totale plan zal uiteindelijk zo'n 1.300 woningen bevatten, waarvan nu (begin 2011) circa een derde is gerealiseerd. De Harnaschpolder zal een doorstroomwijk worden die middeldure en dure woningen mensen uit Delft en omgeving een woning dichtbij de stad en dichtbij uitvalswegen biedt.

De situatie in de Harnaschpolder

De prijsklassen (e 2 daarboven) zijn de k stil zijn komen te lig maar ook vanwege e door mensen zelf te meerwaarde te creë mogelijkheden om m opdrachtgeverscha het programma zitt men kijkt nu naar d van) ontwikkelaars eens 150 P0-kavels v zullen onder regie v laars diverse vorme geverschap ontsta is de bouwclaim gec en overeenstemmin via kavels uit geven

De Werkateliers die plaatsvonden in Deventer, Delft en Meppel vormden onderdeel van het Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap, dat Architectuur Lokaal uitvoerde in opdracht van het Ministerie van OCW. Alle bevindingen zijn te vinden in de publicatie *Samen Bouwen aan de Stad*, zie www.arch-lokaal.nl

Wanneer begin je met CPO-traject, moet de groep compleet zijn?

De
er

50.000 tot € 350.000 en
klassen die door de crisis
ggen. Mede daardoor,
de wens om kwaliteit
laten invullen, en zo
ëren, is gekeken naar de
meer kavels via particulier
p te gaan uitvoeren. In
en al 70 vrije kavels,
e omzetting van (delen
velden waarmee nog
ontstaan. Daarnaast
an projectontwikke-
en van mede-opdracht-
an. Op de velden 3 en 21
leertelijk vrijgespeeld
g bereikt om deze (deels)

Vragen voor de Harnaschpolder

Centraal in het werkatelier staat de ruimtelijke kwaliteit van de casus en het bereiken daarvan door middel van, ondanks, of dankzij de uitvoeringsvorm particulier opdrachtgeverschap. Voor de Harnaschpolder zijn de volgende vragen geformuleerd:

- Welke vormen van PO zijn geschikt voor Harnaschpolder en kunnen deze ook voor andere projecten in Delft gebruikt worden?
- Hoe kan de ruimtelijke kwaliteit van het gehele project (het BKP) van de Harnaschpolder bewaakt en liever nog versterkt worden met PO?
- Hoe kan de gemeente de particuliere opdrachtgevers sturen of begeleiden?

Beeldkwaliteit

Het stedenbouwkundig plan is gebaseerd op het polderpatroon waaraan twee nieuwe linten zijn toegevoegd. Particulieren bouwen langs deze linten, waar een grote diversiteit gewenst is en zal ontstaan. Ontwikkelaars bouwen er haaks op en doen dat met één architect, in één bouwstroom en dan vaak in één handschrift. In het beeldkwaliteitplan is gezocht naar herkenbaarheid en binding door materialen en kleuren maar ook karakteristieke detailleringen (goot, negges). Het beeldkwaliteitplan is erg gericht op projectbouw, de vraag is dan ook of dat nog past bij particuliere ontwikkeling.

De mens vraag is geen enk

Het risico van slecht kwaliteit is beperkt het risico van een slecht proces is veel groter.

Architectuur volgens Jurriaan, Philomene, Jolijn, Geurt en David

Crisis of geen crisis: jonge architecten richten nog steeds hun eigen bureaus op. Eén daarvan is ByBali in Amsterdam. Een flexibele instelling vinden ze vanzelfsprekend en ze willen best risicodragend participeren. ‘We mengen ons in debatten en discussies op Twitter en voor je het weet zit je aan tafel om mee te denken over een oplossing.’

Tekst Jeroen Junte | Foto Reinier Gerritsen

‘Je kunt in je eentje een werkplek huren en aan de slag gaan. Maar het is veel leuker om het samen te doen. Dan kun je niet alleen de huur delen maar ook kennis’, zegt architect Jurriaan Knijptijzer (27 jaar), terwijl hij nog een ronde koffie inschenkt voor zijn collega’s. Vooral dat ‘delen van kennis’ zien de vijf ontwerpers van By Bali als een belangrijk voordeel van de samenwerking. ‘We hebben ieder een andere achtergrond, zo vullen we elkaar aan.’

Philomene van der Vliet (37) is landschapsarchitect evenals David Kloet, die werkt bij bureau Rijnbout en als adviseur betrokken is bij By Bali. Van haar is onlangs het stadspark Zestienhoven opgeleverd in Rotterdam. Geurt Holdijk (37) en Jolijn Valk (33) zijn net als Knijptijzer architect, met ieder ook weer zo hun voorkeuren. Valk is van de detaillering en zorgvuldige materiaalbehandeling; ze ontwierp een compleet winkelconcept voor wijnhandel Rietveld Wines - van interieur tot huisstijl.

De overige twee architecten hebben vooral oog voor grootschalige thema’s als stedelijke inpassing. Knijptijzer: ‘Momenteel buigen wij ons over de herontwikkeling van de voormalige Bruynzeel-fabriek in Zaandam.’

In de praktijk fungeert By Bali als vijf individuen die zelf opdrachten binnenhalen. ‘Van der Vliet: Bij elke nieuwe opgave gaan we om de tafel zitten om te kijken wat iedereen kan bijdragen aan dit specifieke project.’ Knijptijzer vult aan: ‘Ik durf sneller ja te zeggen tegen een complexe opdracht. Niet voor niets staat onder ons logo *5 heads are better than one*.’ Naar buiten toe profileren ze zich als één bureau. ‘Als potentiële opdrachtgevers op onze site kijken, dan zien ze daar een portfolio met parken, woonhuizen en interieurs’, aldus Holdijk.

Al was het geen vooropgezet doel om een interdisciplinaire praktijk te starten. Ze kenden elkaar van de Academie voor Bouwkunst in Amsterdam. Vanaf dat moment lopen ‘professionele interesse en vriendschap’ door elkaar heen. Na te hebben gewerkt voor gerenommeerde bureaus als SeARCH en Next Architects richtte het kwintet in 2009 By Bali op. Waar ze elkaar in vonden was de opvatting dat architectuur in de eerste plaats een dienende discipline is - niet vanuit bevlogen idealen maar meer als een vanzelfsprekendheid. Knijptijzer: ‘Architectuur gaat niet alleen over functionele gebouwen maar ook over een goed functionerende buurt, stad of zelfs regio.’

‘Het is een open gebouw met een glazen façade, waardoor het fungeert als een flagshipstore voor de islam.’

Geen toeval dus dat het vijftal als uitvalsbasis heeft gekozen voor een pijpenla op de begane grond in het midden van de Indische Buurt, een volksbuurt in Amsterdam-Oost. Ze mengen zich gretig in het straatleven - de naam By Bali is zelfs geïnspireerd op de Balistraat, waar ze

kantoor houden. De Ghanese bovenbuurvrouw krijgt hulp bij het invullen van de belastingpapieren en pakketjes voor de straat worden afgegeven bij By Bali. Ook voor bevriende architecten staat de deur altijd open voor discussie of een borrel, zegt Holdijk. ‘We zitten hier letterlijk midden in de het alledaagse grotestadsleven. Een plek waaraan architectuur zich nogal heeft onttrokken het afgelopen decennium.’

Dit rafelige stukje Amsterdam inspireerde Holdijk bij zijn afstudeerproject - een jeugd detentiecentrum op een plein in het hart van de Indische buurt en dat zodoende als knooppunt fungeert voor het sociale leven. ‘Behalve een gevangenis huist in dit complex ook een bibliotheek en een restaurant waar de gedetineerden werkervaring kunnen opdoen.’ Deze werkwijze, waarbij architectuur bijdraagt aan de stedelijke coherentie, is kenmerkend voor By Bali.

Knijtjzer studeerde af met het ontwerp van een moskee op een van de Amsterdamse grachten. ‘Het is een open gebouw met een glazen façade, waardoor het fungeert als een flagshipstore voor de islam.’

Deze hands on-mentaliteit, waarbij architectuur wordt gedreven door een noodzaak, vertaalt zich ook in de uiteindelijke uitvoering van projecten. Ouderwets vakmanschap en een verzorgde esthetiek worden omarmd als vaste waarden. In Park Zestienhoven gebruikte Van der Vliet de boomstammen om een natuurlijke entree te creëren. ‘Ik heb een soort poort gebouwd van bomen uit het park.’ De ronde vorm van de boomstammen keert vervolgens terug in de ronde stapsteen en in de decoratie in de twee bruggen. ‘Het park krijgt daardoor een samenhangende gelaagdheid.’

De gebouwen van By Bali hebben eenzelfde eerlijke, bijna ambachtelijke uitstraling. Een woonhuis in Almelo – een ontwerp van Holdijk – heeft een voorgevel die is opgebouwd uit ingenieus metselwerk; achter een open structuur van bakstenen ligt één grote glazen pui. ‘Het valt niet mee om een baksteen te vinden die aan alle kanten even fraai is afgewerkt. Het kantoor hier lag op een gegeven moment vol met stenen.’ Al dient de ambachtelijke bouwstijl een functioneel doel. ‘De woning heeft meer privacy door de stenen structuur, terwijl er toch drie keer zo veel daglicht binnenvalt dan bij een traditionele raampartij.’

Bij het jonge bureau By Bali gaan ambachtelijkheid en innovatie hand in hand. Valk deed in het TextielLab in Tilburg onderzoek naar een gebreide constructie van staal. ‘Voor mijn afstuderen had ik een brug ontworpen die Amsterdam-Noord verbindt met de rest van de stad. Omdat de brug open en dicht moet kunnen, is het concept en de vorm van de constructie gebaseerd op knopen, oftewel een breiwerk. De maquette heb ik gemaakt op de computergestuurde weefmachines van het TextielLab.’

Het presenteren van deze architectonische proefballonnetjes zijn van vitaal belang bij het binnenhalen van opdrachten. Valk: ‘De brug duikt nu voortdurend op in toekomstvisies voor Noord. Wie weet leidt dat weer tot andere opdrachten.’ Ook maakt het vijftal actief gebruik van sociale media bij acquisitie. ‘We mengen ons in debatten en discussies op Twitter en je het weet zit je aan tafel om mee te denken over een oplossing’, legt Van der Vliet uit.

Het economisch klimaat noopt ook tot inventiviteit. Al lijken ze niet echt aangedaan door de crisis. ‘We weten niet beter of je moet flexibel zijn’, zegt Valk. ‘Bij het ontwerp van een complex studentenwoningen onderzoeken we of het mogelijk is om per opgeleverde unit te worden betaald, in plaats van het geijkte vaste honorarium. Ook zijn we bereid om risicodragend te participeren in bouwprojecten. Al kunnen we vooralsnog alleen onze tijd en kennis bieden.’

DE INTERVIEWS

Foto's Maarten van Schaik

Een abonnement op het tijdschrift Architectuur Lokaal is kosteloos verkrijgbaar op aanvraag.

Architectuur Lokaal in Europa

Europa: dat is regelgeving

Binnen Nederland is de hoop dat de nieuwe Aanbestedingswet bijdraagt aan lastenverlichting, proportionaliteit en (rechts)zekerheid. Ook de Europese Commissie heeft voorstellen gedaan om aanbestedingen eenvoudiger en flexibeler maken. Het zal nog wel enkele jaren voordat het allemaal werkelijkheid is. Ondertussen werkt Architectuur Lokaal binnen de huidige regelgeving met Europese partners aan praktische instrumenten. Zo wordt in het verlengde van het succesvolle *KOMPAS light* met Vlaams Bouwmeester Peter Swinnen gesproken over de ontwikkeling van een Nederlandse *Open Oproep*, een variant op de handleiding voor architectenselecties die in Vlaanderen al succesvol in gebruik is.

Europa: dat is kennisopbouw

Duurzame stedelijke ontwikkeling is een prioriteit van de Europese Commissie. Om kennis daarover te bundelen en toepasbaar te maken, heeft de EU het RFSC laten ontwikkelen, het *Reference Framework for Sustainable Cities*. Dit RFSC is bedoeld als instrument waarmee lokale bestuurders kunnen komen tot integraal beleid voor meer kwaliteit en duurzaamheid van de stad. In 2011 werd het RFSC in verschillende Europese steden getest. Architectuur Lokaal heeft op voordracht van het EFAP plaats genomen in het expertpanel dat de testfase begeleidt (zie verder p. 54).

Europa: dat is kennisuitwisseling

Het uitgebreide Europese netwerk van Architectuur Lokaal leidt regelmatig tot de uitnodig om inleidingen te houden over onderwerpen als architectuurbeleid en architectenselecties. In maart 2011 sprak Architectuur Lokaal bijvoorbeeld in Hannover op het forum van het Netwerk Baukultur Niedersachsen. Een andere vorm van kennisuitwisseling is het overleg met Vlaamse partners over mogelijkheden voor een Vlaams – Nederlands programma voor grensoverschrijdende architectuur.

Het Europa van Rob en Yvette

Het European Forum for Architectural Policies (EFAP) probeert bij Europese beleidsmakers het architectuurgesprek op gang brengen. Dat begint aardig te lukken. 'In Europa moet gaan leven dat ontwerp een onmisbaar onderdeel is van ruimtelijk beleid. En dat het loont om met beleid architectuur te stimuleren. Daarom willen wij als EFAP bij beleidsmakers.'

Tekst Dirk Bergvelt | Foto Reinier Gerritsen

In 1957 liet de Spaarbank Rotterdam een monumentaal kantoor naar ontwerp van J.J.P. Oud bouwen aan de Botersloot. Anno 2012 is het een van de Rotterdamse panden waar de creatieve sector een plek vindt. Yvette Masson-Zanussi en Rob Docter zijn er bezig met een internationale workshop voor hun *Underconstructions* programma. In de marge is ruimte voor een gesprek over het EFAP.

Yvette Masson-Zanussi werkt bij het Franse ministerie van Cultuur. Tijdens het Franse voorzitterschap van de EU in 2008 maakte zij plannen voor Europees architectuurbeleid die werden neergelegd in de Conclusies van de Raad van de Europese Unie (2008/C 319/05). Sindsdien is zij bij het EFAP gedetacheerd om de uitvoering op gang te brengen via conferenties en andere uitwisselingen. Rob Docter was in de jaren negentig op het ministerie van OCW een spil in het Nederlandse architectuurbeleid. Inmiddels is hij directeur van het Berlage Instituut in Rotterdam, het internationale onderzoekslaboratorium voor architectuur en stedenbouw in Nederland. Samen met Masson-Zanussi is hij een van de drijvende krachten achter het *European Forum for Architectural Policies* (EFAP).

Docter: 'Toen Nederland in 1997 voorzitter van de EU was, gebruikten we de gelegenheid om ambtenaren, culturele instellingen en architecten uit verschillende landen bij elkaar te brengen voor een gesprek over architectuurbeleid. In sommige delen van Europa werd architectuur namelijk rechtstreeks door de overheid ondersteund, elders was het een zaak van culturele instellingen of van beroepsorganisaties. Die werelden waren op Europese schaal nog nooit bij elkaar gebracht. De zeer positieve reacties wezen op de behoefte aan een meer blijvend Europees netwerk. Toen hebben we het initiatief genomen tot de oprichting van het EFAP. Sindsdien zorgt EFAP ervoor dat de leden van het netwerk elkaar in principe ieder half jaar treffen bij de nieuwe EU voorzitter. Die uitwisseling is een impuls geweest voor de ontwikkeling van het beleid in de verschillende Europese landen. Een voorbeeld is, dat EFAP

Ierland kon helpen toen daar de behoefte ontstond aan het formuleren van nationaal architectuurbeleid. Nederland is met de architectuurnota van twintig jaar geleden een voorloper geweest. Andere landen volgden later. Ook in Midden- en Oost-Europa is er veel belangstelling. Niet voor niets tref je bij de workshops vandaag mensen van zirup, een inter-

nationaal team van jonge ontwerpers dat vanuit Wenen ook projecten doet in Servië en Slowakije.

Is architectuurbeleid een nationale kwestie of gaat het om iets Europees? Masson-Zanussi: 'Allebei. De afgelopen tijd is architectuur ook binnen het Euro-

'Voor Europese politici is het lastig om inhoud te geven aan de zachtere waarden die in de architectuur aan de orde zijn.'

pese Parlement en de Europese Commissie op de agenda gekomen. Een groep Europarlementariërs heeft zich verenigd in de Urban Intergroup om meer grip te krijgen op de stedelijke ontwikkelingen in Europa. Zij zijn gaan samenwerken met EFAP, omdat zij weinig kennis hebben van architectuur, maar wel het gevoel hebben dat het belangrijk is voor de kwaliteit van Europese steden. Samen hebben we al verschillende conferenties georganiseerd in het Europese Parlement. Er is een groeiend besef, dat Europa baat heeft bij een hoogwaardig leefmilieu, ook in verband met het stimuleren van de creatieve industrie.'

Docter: 'Voor Europese politici is het lastig om inhoud te geven aan de 'zachtere' waarden die in de architectuur aan de orde zijn. Zij zijn gewend aan structuurfondsen en cohesiefondsen. Dat zijn gigantische technocratische programma's waar je niet gemakkelijk uit de voeten kan met iets als ontwerp kwaliteit. Dat wij daar juist op hameren, vinden de parlementariërs interessant.'

Het Nederlandse architectuurbeleid richtte zich eerst op het gebouwniveau. Later kwam de verbreding naar thema's als landschap, infrastructuur, en cultuurhistorie. Hoe zit dat binnen Europa? Docter: 'In ieder geval gaat het in Europa niet alleen om het ontwerp van gebouwen. Uiteraard is dat belangrijk, maar we zien een toenemend besef dat architectuur als discipline een belangrijke rol kan en moet spelen bij het beleid voor stedelijke ontwikkeling. Het leuke is dat steeds vaker architecten worden ingeschakeld om bestuur-

lijke processen los te trekken of te modereren. Zij hebben geleerd om communicatie te organiseren en om tegenstrijdige belangen met elkaar in verband te brengen en afweegbaar te maken op basis van een toekomstvisie. In het Europees parlement is dat een nieuwe gedachte.'

Het gesprek wordt af en toe onderbroken, want het is een drukke dag waarop ook een bezoek van de accountant aandacht vraagt. Maar Masson-Zanusso schuift weer aan: 'Er is in Europa een voedingsbodemp voor architectuurbeleid, maar er zijn ook hindernissen. Op Europese schaal zie je uitvergroten wat ook lokaal speelt: de neiging om beleid te reduceren tot techniek, om alleen te denken in meetbare eenheden. Ook als het gaat om stedelijke ontwikkeling. Gelukkig beginnen politici het belang van kwaliteit te zien. 'Architectuur' komt op de agenda, maar men is onwennig. Je merkt een sterke invloed van stereotypen. Bijvoorbeeld het idee dat architectuur een kwestie is van iconen zoals het Guggenheim museum van Frank Gehry in Bilbao. Of men associeert architectuur met grote projecten voor sociale woningbouw. De rol van architecten bij onderzoek, bij het verkennen van opgaven is veel minder bekend. Een praktisch probleem is, dat je voor vernieuwing architecten nodig hebt die kritische vragen stellen over de opdracht en het programma. Juist de jongeren die weten wat er speelt in de samenleving missen daarvoor de positie. Bestuurders moeten beseffen wat ze dan missen.'

Is architectuur iets voor beleid op Europees niveau? Uiteindelijk gaat het toch allemaal om lokale beslissingen? Docter: 'Op dit moment wordt het Europa 2020 beleid ontwikkeld. Daarover vallen dit jaar belangrijke beslissingen. Dit is het moment om doelen vast te leggen voor ontwerp-kwaliteit van de omgeving waar Europese burgers leven en werken. Dat gaat niet leiden tot omvangrijke programma's met grote subsidiestromen, maar architectuur zal wel worden genoemd als een aspect dat de kwaliteit van plannen mee bepaalt.'

Het grote publiek associeert Europa vaak met bureaucratie en regelgeving. Er is ook een andere werkelijkheid. Er zijn veel kansen om elkaar te inspireren en om van elkaar te leren. 'Docter: 'Overal in Europa worstelen bestuurders met de vraag hoe je in een tijd van bezuinigingen toch kwaliteit overeind kan houden. Het helpt dan als zij kunnen aansluiten bij een internationale kring van collega's en daar ideeën uitwisselen. De cursussen van Architectuur Lokaal voor nieuwe wethouders zou je ook Europees kunnen aanpakken. We praten vanmiddag verder over ons 'architects in residence' project, waarbij internationale teams van architecten in verschillende Europese steden op zoek gaan naar nieuwe strategieën om steden duurzamer en aantrekkelijker te maken. Daarbij gaat het er uitdrukkelijk om dat ontwerpers het gesprek aangaan met bewoners, opdrachtgevers en lokale bestuurders. Onze teams werken in Parijs, Dublin en Praag, maar dit speelt overal in Europa. De steun die we hiervoor krijgen van de Europese Commissie is dan ook gericht op het experimenteren met internationale mobiliteit van architecten.'

De innovatie van dit moment gaat over samen met bewoners voortbouwen op wat er al is. Masson-Zanusso: 'Er zijn binnen Europa grote verschillen die wij ter discussie willen stellen. Geloof het of niet, collectief particulier opdrachtgeverschap zoals in Nederland of Duitsland ligt in Frankrijk juridisch heel lastig. Ondanks dergelijke verschillen komen overal in Europa soortgelijke initiatieven van de grond op het gebied van herbestemming, tijdelijke gebruik en samenwerking tussen architecten en bewoners. We zien dat ook lokale overheden betrokken raken. Met het Weense architectuurplatform Wonderland is EFAP bezig om voorbeelden te verzamelen en te analyseren. Ook met Architectuur Lokaal werken we daarbij graag samen. Het is belangrijk om de kennis hierover binnen Europa te verspreiden. De eerste resultaten van dit EFAP programma *Underconstructions* zullen worden gepresenteerd tijdens de architectuurbiënnale in Venetië later dit jaar.'

Duurzame steden in Europa

Reference Framework for Sustainable Cities: Europese website voor duurzame steden

Een 'meetinstrument voor duurzame steden', zo is Reference Framework for Sustainable Cities (RFSC) bedoeld. De EU heeft de opdracht gegeven dit instrument te ontwikkelen in de vorm van een website waarmee bestuurders interactief aan de slag kunnen. De testversie is in 2011 voor een beperkte kring toegankelijk gemaakt. Misschien wel het meest interessant is de ambitie van die eraan ten grondslag ligt. De website is namelijk ontworpen om te helpen bij een integrale aanpak van stedelijk beleid. De gebruiker krijgt vragen voorgelegd over onderwerpen die van belang zijn voor duurzame stedelijke ontwikkeling. Het is de bedoeling om eerst gegevens over de stad zelf in te vullen. Daaruit ontstaat een typering van de uitgangssituatie. Ook wordt het zo makkelijker om vergelijkbare steden elders in Europa te vinden. Vervolgens zijn er vragen over stedelijke projecten en beleidsmaatregelen. Die vragen werken als een soort checklist

om na te gaan of alle belangrijke aspecten aandacht hebben gekregen. Ook ontstaat zo de mogelijkheid om tegenstrijdigheden op te sporen. Het is alles bij elkaar een mooi instrument waar in de voorbereiding veel werk van is gemaakt. De testfase leidde tot positieve reacties van vooral kleine en middelgrote steden die zelf weinig middelen hebben voor beleidontwikkeling. Maar er is ook kritiek mogelijk. Voor wie is opgegroeid in de Nederlandse traditie van stedenbouw is onbegrijpelijk dat het RFSC geen aandacht heeft voor ruimtelijke analyse en dat ook de geschiedenis wordt vergeten. In ons land zal het instrument hoogstens worden gebruikt bij de allereerste voorbereiding van bijvoorbeeld een structuurvisie. De lacunes in het RFSC maken duidelijk, dat er veel exportmogelijkheden zijn voor Nederlands kennis over de betekenis van ontwerp voor ruimtelijk beleid.

Rocío Andrade Castro richt een architectuurcentrum op

Andrade Castro is universiteitsassistent aan de Katholieke Universiteit van Chili en is werkt bij het Centrum voor Openbaar Bestuur.

Waar ben je nu druk mee?

'Met het oprichten van een architectuurcentrum, genaamd Nuestro Entorno (Onze leefomgeving). Het doel is om het begrip over ruimtelijke plannen en ontwikkelingsprocessen te vergroten en om de burgers te betrekken bij de kwaliteitverbetering ervan. Als alles goed gaat gaan we binnen een maand open.'

Hoe kwam je daartoe?

'Doordat ik Cilly Jansen ontmoette. Ze leerde me twee enorm inspirerende dingen. Ten eerste dat architectuurcentra kunnen bijdragen aan het betrekken van bewoners in de discussie en dat dat bijdraagt aan de kwaliteit van de gebouwde omgeving. Ten tweede dat samenwerking tussen verschillende organisaties daarbij heel belangrijk is.'

En wat wordt het eerste project?

'We gaan een kaart maken waarop alle toekomstplannen van Santiago de Chili en omgeving staan. Dat heeft ARCAM, het architectuurcentrum van Amsterdam, ooit gedaan en dan vinden we een heel inspirerend middel om het debat over de stad van de toekomst te voeren.'

Paola Mora onderzoekt cultuurbeleid in Chili

Mora is als coördinator van de faculteit Architectuur en Kunst en als universitair docent verbonden aan de Universiteit Diego Portales in Santiago de Chile.

Waar ben je nu druk mee?

'Ik ben nu mijn studie aan het afronden. Mijn scriptie onderzoekt de relatie tussen architectuurbeleid en cultuur. Ik denk dat dit onderzoek een goede basis is voor mensen die een architectuurcentrum in Chili willen oprichten. 'Ik sprak Cilly Jansen toen ze in Chili was en haar informatie over architectuurcentra in Nederland inspireerde me enorm. Ze overtuigde me dat ook in Chili ruimte is voor een ideële organisatie die als brug tussen overhead en burger kan functioneren. Misschien begin ik er zelf wel een.'

Wat gebeurde er toen?

'Na haar bezoek verbreedde mijn blik zich van een lokale tot een mondiale. Tot dan toe was mijn enige referentie de praktijk in Chili. Nu heb ik andere internationale voorbeelden bij mijn onderzoek betrokken, zoals in Canada en in Nederland. In Santiago heeft Cilly veel architecten bij elkaar gebracht die elkaar daarvoor niet kenden, maar wel met gelijksoortige dingen bezig waren. Nu spreek ik geregeld met Rocío Andrade (overheidsbeleid), Maximiano Atria (ontwerpwedstrijden) and Cristóbal Molina (van de nationale Raad van Cultuur). We hebben elkaar allemaal leren kennen door Architectuur Lokaal.'

En kunnen we nog iets voor je doen?

'Ja, eigenlijk wel. Bouwen op Ambitie (2009) was erg nuttig voor mijn studie. Ik wil graag weten of er nog meer Engelse teksten zijn over overheidsbeleid en Architectuur Lokaal. Alvast bedankt!'

